

กำเนิดของเรื่องสั้นและงานเขียนที่เป็นต้นเค้าของเรื่องสั้นไทย

เนื่องจากผู้วิจัยประสงค์ที่จะศึกษาเปรียบเทียบงานเขียนที่ถือว่าเป็นต้นกำเนิดของเรื่องสั้น กับงานเขียนที่มีลักษณะเป็นเรื่องสั้นแล้ว ตามลักษณะและเกณฑ์ที่ได้อธิบายไว้ในบทที่ ๒ ในบทนี้ผู้วิจัยจึงจะศึกษาถึงกำเนิดของเรื่องสั้น และงานเขียนที่เป็นต้นเค้าของเรื่องสั้นไทย โดยจะแบ่งหัวข้อศึกษาเป็น ๓ หัวข้อใหญ่ ๆ ควบคู่กัน กล่าวคือ

- ๓.๑ กำเนิดของเรื่องสั้น
- ๓.๒ งานเขียนที่เป็นต้นเค้าของเรื่องสั้นไทย
- ๓.๓ ลักษณะของเรื่องสั้นในหนังสือวิธานวิเศษตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๒๔-

๒๔๓๓

ในแต่ละหัวข้อ ผู้วิจัยจะได้ศึกษาและเสนอรายละเอียดของงานเขียนตามหัวข้อดังกล่าว ดังต่อไปนี้

๓.๑ กำเนิดของเรื่องสั้น

เรื่องสั้นเป็นมันเทจที่ร้อยแก้วที่เพิ่งเกิดขึ้นในศตวรรษที่ ๑๘-๒๐ นี้เอง โดยนักประพันธ์ชาวอเมริกัน Edgar Allan Poe และ Nathaniel Hawthorne แต่เดิมนั้นมันเทจที่ร้อยแก้วปรากฏในรูปของเรื่องเล่า เช่นนิยาย ตำนาน นิทาน และนิทานพื้นบ้าน เป็นต้น และเรื่องที่เล่ากันมาแต่แรก ๆ ก็มักจะเป็นเรื่องสั้น ๆ มากกว่าเรื่องยาว และมีทั้งร้อยแก้วและร้อยกรอง นิทานสั้น ๆ เริ่มมีที่ชื่อเสียงโด่งดังก็เมื่อกลอรันิ บอคาจีโอ (Gloranni Boccaccio) แต่งเรื่องเดคาเมรอน หรืออิลเดคาเมรอนราวปี ค.ศ. ๑๓๕๐ ผู้แปลภาษาไทยให้ชื่อว่า

๑ สอิทธา พินิจกุล, และคนอื่น ๆ, ความรู้ทั่วไปทางวรรณกรรมไทย (พระนคร : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๑๕); หน้า ๒๐.

"บันเทิงทศวาร" เรื่องที่เล่ากันนั้นถือเป็นเรื่องสั้น แต่เป็นเรื่องสั้นที่ไม่มีแบบแผน
 อย่างเป็นสมัยปัจจุบัน^๒

ดร.วิทย์ ศิวะศรียานนท์มีความเห็นสอดคล้องกับกระแส มาลยาภรณ์ที่ว่า
 มนุษย์รู้จักเล่าเรื่องสู่กันฟังมาแต่สมัยดึกดำบรรพ์ ก่อนที่จะเกิดมีตัวหนังสือเพื่อบันทึก
 เรื่องที่เล่าให้อยู่ในลักษณะถาวร เรื่องที่เล่ากันคือนิทาน นิยาย อันอาจถือเป็น
 เรื่องสั้นได้ทั้งสิ้น เรื่องที่เล่ากันมานั้นอาจจัดเนื้อหาได้คร่าว ๆ ดังนี้

๑. เรื่องที่เกี่ยวกับพฤติกรรมประจำวัน เฉพาะคนและครอบครัว
 เป็นเบื้องต้น

๒. เรื่องขยายออกไปเป็นเรื่องเกี่ยวกับอิทธิฤทธิ์ของเทวดา หรือภูติผี
 ปีศาจที่เป็นความเชื่อของคนหมู่นั้น เป็นต้น

๓. เรื่องที่เป็นนิทานเปรียบเทียบมีคติสอนใจ

นิทานหรือนิยายเหล่านี้แต่แรกก็เป็นเรื่องสั้น ๆ จบในตัวเอง นิทานเก่าแก่เหล่านี้
 มีอยู่มากมายในทุกชาติทุกภาษา เช่น นิทานเรื่องสองพี่น้องในวรรณคดีอียิปต์ ซึ่ง
 เกิดก่อนคริสตศักราชกว่าสามพันปี หรือชาดกในพุทธศาสนาซึ่งมีอายุกว่า ๒,๕๐๐
 ปี นิทานอีสปในปัญญาชนตระ นิทานต่าง ๆ ในคัมภีร์ไบเบิลภาคเดิม และนิยาย
 อุลมาในคัมภีร์ไบเบิลภาคใหม่ นิยายต่าง ๆ ในอาหรับราตรีและเดคาเมรอน^๓

ผู้ที่สนใจศึกษาค้นคว้าเรื่องวรรณกรรมบางคน เช่น สุพรรณี วราทร
 ได้เขียนถึงกำเนิดของวรรณกรรมทั่วไป^๔ ว่าวรรณกรรมนั้นเริ่มแรกมาจากการ
 บอกเล่าในลักษณะต่อไปนี้

๑. การบอกเล่าและขับร้อง เรียกว่าวรรณกรรมประเภทดูและฟัง
 (see and hear) หรือโสศทัศนาศิลปะ (audio-visual type) ซึ่งมักแสดง
 ควบคู่ไปกับการเต้นรำหรือพิธีกรรมต่าง ๆ

๒. การเรียบเรียง ประพันธ์เรื่องราวขึ้น มีทั้งร้อยแก้วและร้อยกรอง

^๒ กระแส มาลยาภรณ์, เรื่องเดิม, หน้า ๕๓-๕๔.

^๓ วิทย์ ศิวะศรียานนท์, เรื่องเดิม, หน้า ๑๑๔-๕.

^๔ สุพรรณี วราทร, เรื่องเดิม, หน้า ๑๓-๑๔.

คือมีการเรียบเรียงคล้ายภาษาสามัญ แต่มีการบังคับจังหวะ และ/หรือมีการ
สัมผัสสระหรืออักษร ส่วนใหญ่เรื่องประเภทนี้ใช้เป็นสื่อแสดงความคิดเห็น จาก
นั้นจึงมีรูปแบบของการประพันธ์ขึ้น เช่น นิยาย และกาพย์กลอนสั้น ๆ

๓. การเล่าเรื่องซึ่งมีทั้งร้อยแก้วและร้อยกรอง

ก. เรื่องเล่าที่เริ่มขึ้นมีลักษณะเป็นร้อยกรอง ได้แก่บัลลาด

(ballad) นิยายกลอน (romance) และมหากาพย์ (epic)

ข. เรื่องเล่าที่เป็นร้อยแก้ว ซึ่งอาจเกิดขึ้นเพราะผู้คนเห็นว่าเรื่องเล่าที่เป็นร้อยกรองเย็นเข็ญ เรื่องเล่าที่เป็นร้อยแก้วได้แก่นิทานพื้นบ้าน

(floklore) ตำนาน (legend) และนิทาน (tale)

เท่าที่ผู้วิจัยได้ศึกษาคนควาได้พบลักษณะบางอย่างของเรื่องเล่าร้อยแก้ว
อันได้แก่นิทาน และตำนานต่าง ๆ ที่ใกล้เคียงกันมากกับลักษณะของเรื่องสั้น จน
อาจจะสรุปได้ว่านิทานหรือตำนานต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในยุคก่อน ๆ นั้น เป็นต้นเค้า
หรือที่มาของการประพันธ์เรื่องสั้นในยุคต่อมา ลักษณะสำคัญที่เป็นลักษณะร่วม
ของนิทานและตำนานกับเรื่องสั้นคือ

๑. มีแก่นเรื่อง กล่าวคือผู้อ่านจะเห็นว่าในเรื่องต้องการเล่าถึง
อะไร นิทานหรือตำนาน และเรื่องสั้นเรื่องนั้น ๆ ต้องการเสนออะไรแก่ผู้อ่าน
๒. มีโครงเรื่อง และการดำเนินเรื่อง
๓. มีตัวละคร เป็นผู้ดำเนินเหตุการณ์ตามโครงเรื่องและเนื้อเรื่อง
๔. มีบทสนทนาอยู่บ้าง แต่ส่วนใหญ่จะรวมอยู่กับบทพรรณนาหรือบท
บรรยาย มิได้แยกให้เห็นเด่นชัด และยังไม่มียุทธศาสตร์เป็นบทสนทนาที่สมจริง
หรือสอดคล้องกับภาวะแวดล้อมของตัวละคร กล่าวง่าย ๆ คือมีลักษณะเป็นภาษา
เขียนมากกว่าภาษาพูด

๕. มีฉาก อันได้แก่สถานที่และเวลาที่เหตุการณ์เกิดขึ้น

แม้จะมีลักษณะสำคัญ ๆ ร่วมกันดังนี้ แต่ก็ยังมีส่วนที่ต่างกันอยู่บ้างที่ทำ
ให้ยังไม่อาจจัดว่านิทาน ตำนาน เหล่านั้นคือเรื่องสั้นอย่างแท้จริง ลักษณะที่
ต่างนั้นมีก็ต่างกันในด้านรายละเอียดขององค์ประกอบ ซึ่งได้แก่

๑. จุดมุ่งหมายของผู้แต่งในการเสนอเรื่อง ส่วนใหญ่นิทานมุ่งเล่าเพื่อ
ความเพลิดเพลินสนุกสนานเพียงอย่างเดียว หรืออาจเพิ่มคติ คำสอน คำเตือนสติ

ลงไปด้วย ส่วนคำานานก็มุ่งเล่าให้เห็นความเป็นมาของประวัติสถานที่บาง เช่น สถานที่
ภูเข่า แม่น้ำ หรือคำานานการสร้างปูชนียสถานต่าง ๆ บาง ตัวอย่างเช่นการให้ความ
บันเทิงแต่เพียงอย่างเดียวกล่าวคือ ผู้แต่งอาจมุ่งแสดงแง่คิดบางอย่างในชีวิตหรือแสดง
อารมณ์ ความคิดนึกของตัวละคร ดังเช่นที่โลกกล่าวมาแล้วในบทที่ ๒ เรื่องแก่นเรื่อง
หัวข้อ ๒.๒ องค์ประกอบของเรื่องสั้นส่วนที่วาดด้วยแก่นเรื่อง

๒. แก่นเรื่อง แก่นเรื่องของนิทานและคำานานมักเป็นแก่นเรื่องที่แสดงถึงสิ่งที่
มองเห็นในกายซัดเจน ไม่ยุ่งยากซับซ้อน เช่นคุณธรรมที่เห็นอยู่เป็นประจำในชีวิตประจำวัน
เป็นต้นว่าความโง่ ความฉลาด ความซื่อสัตย์ซึ่งไม่ใช่ปรัชญาที่ลึกซึ้ง ทั้งวิธีการเสนอก็
เป็นการเสนอตรง ๆ และซัดเจนผู้อ่านจะรู้ได้ทันทีว่านิทานเรื่องนี้แสดงความโง่หรือแสดง
ความเจ้าเล่ห์ของตัวละคร หรือความซื่อสัตย์หรือไหวพริบ ในการแก้ไขสถานการณ์เป็นต้น
ในนิทานชาดกต่าง ๆ ก็มักมุ่งแสดงบารมีของพระโพธิสัตว์ ความเมตตาการุณาต่อสัตว์ผู้ยาก
ความเสียสละ เช่นในนิโครธมิกชาดก ในอรรถกถาเอกนิบาต^๕ ชาดกบางเรื่องแสดง
ความดีของภิกษุบางรูปเช่นชราทียชาดกในอรรถกถาเอกนิบาต^๖ เป็นต้น แก่นเรื่องของ
นิทานจะไม่ซับซ้อนเช่นแก่นเรื่องที่แสดงความรู้สึกซัดแย้งในตัวของตัวละครนั้นในนิทาน
แทบจะไม่มี

ส่วนแก่นเรื่องของเรื่องสั้นนั้นแม้อาจครั้งจะมีแก่นเรื่องทำนองเดียวกับแก่นเรื่อง
ของนิทาน ก็มีไขเสนอออกมาตรง ๆ แต่มีวิธีแสดงหรือสื่อถึงผู้อ่านโดยไขกลวิธีต่าง ๆ
อย่างแยบคายที่ทำให้เรื่องนั้นน่าสนใจมีความหมายลึกซึ้ง ให้ความรู้สึกจับใจสะเทือนอารมณ์
ในขณะที่นิทานชาดกสิ่งเหล่านี้ตัวอย่างเช่น แก่นเรื่องแสดงความเสียสละ ในนิทานอาจแสดง
ตรง ๆ โดยการเสียสละสิ่งที่ตนมีใหญ่ขึ้นไป ไม่ว่าจะป็นสิ่งของหรือแม้แต่เลือดเนื้อและ
อาจได้รับผลตอบแทนที่ดีอย่างในชาดกเรื่องศศชาดก แต่ในเรื่องสั้นการเสียสละจะไม่

^๕นิโครธมิกชาดก, เรื่องเดิม, เล่ม ๒, หน้า ๒๕๔-๓๑๕.

^๖ชราทียชาดก, เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๒๒-๓๒๓.

แสดงออกในลักษณะดังกล่าว ความเสียสละอาจมาในรูปของพฤติกรรม ความรู้สึกนึกคิด ไม่ใช่เสียสละสิ่งของให้ นอกจากนี้แก่นเรื่องในเรื่องสั้นมักมีแง่คิด ปรัชญาในชีวิต หรืออารมณ์ความรู้สึกที่ลึกซึ้งกว่า เช่น ความเหงา ความอ้างว้าง ความคับข้องใจ (frustration) ในสภาพสังคม ความสับสน และการพยายามแสวงหาอะไรบางอย่างในชีวิต เป็นต้น

๓. โครงเรื่อง โครงเรื่องของนิทานมักเป็นโครงเรื่องง่ายและตรงไปตรงมามากกว่าเรื่องสั้น เรื่องสั้นนั้นจึงควรมีโครงเรื่องง่ายกว่า มันเหิงคี่ประเภทนวนิยาย แต่เมื่อเทียบกับนิทาน เรื่องสั้นมีโครงเรื่องซับซ้อนกว่า อย่างไรก็ตามเรื่องสั้นจำนวนไม่น้อยที่มีโครงเรื่องง่าย ๆ แต่ใช้กลวิธีในการแต่งช่วยให้เรื่องสนุกสนานขึ้น น่าสนใจขึ้น ซึ่งในลักษณะนี้ก็หมายความว่าผู้แต่งได้ใช้กลวิธีในการแต่ง ช่วยสร้างความซับซ้อนให้แก่โครงเรื่องง่าย ๆ เพื่อดึงดูดใจคนอ่านนั่นเอง

๔. ความสมจริง นิทานนั้นผู้อ่านมิได้คาดหวังว่าเป็นเรื่องจริง ฉะนั้นผู้แต่งหรือผู้เล่าจะเล่าให้เกินความจริงอย่างไรก็ได้ นิทานจะน่าสนใจจะสนุกสนานเพียงใด ขึ้นอยู่กับความสามารถในการผูกเรื่อง และการสร้างเหตุการณ์ต่อเนื่องกัน ส่วนเรื่องสั้นนั้นความน่าสนใจมิได้อยู่เพียงแต่การผูกเรื่องและสร้างเหตุการณ์ เรื่องสั้นมีลักษณะเป็นการจำลองชีวิตจริงบางแง่มุม จึงจำเป็นต้องอาศัยการสร้างตัวละคร ลักษณะอุปนิสัย และอารมณ์ของตัวละคร ตลอดจนบทสนทนาให้สมจริง สิ่งเหล่านี้จะเป็นส่วนสำคัญมากที่สุดที่จะทำให้เรื่องสั้นนั้นมีคุณค่า และความดึงดูดใจ ลักษณะความสมจริงนี้จะพิจารณาได้ ๓ ด้านคือ

ความสมจริงในค่านตัวละคร

ความสมจริงในค่านการกำหนดฉาก และการสร้างฉาก

ความสมจริงในการสร้างบทสนทนา

ความสมจริงในค่านตัวละคร การกำหนดตัวละครในนิทานต่าง ๆ มักมีตัวละครประเภทสมมุติขึ้น เช่น ยักษ์ เทวดา พราย รากษส และยังมี

สัตว์ต่าง ๆ ซึ่งรับบทตัวละครเอกในลักษณะที่มีอารมณ์ ความรู้สึกและพฤติกรรมที่เหมือนมนุษย์หรือใกล้เคียงกับมนุษย์ หรืออาจพูดภาษามนุษย์ได้ควาย แมว นินทาน จะมีตัวละครที่เป็นมนุษย์ธรรมดาเป็นตัวละครสำคัญ เช่น นายพราน ชาวประมง พอลคา กษัตริย์ อำมาตย์ นางกำนัล ทาส เป็นต้น อย่างไรก็ตาม ตัวละครที่เป็นมนุษย์ก็มักจะมีบทบาทเกี่ยวข้องกับสัตว์ และตัวละครสมมุติดังกล่าว ซึ่งลักษณะนี้เป็นลักษณะไม่สมจริงของการกำหนดตัวละคร และการสร้างลักษณะอุปนิสัยของตัวละครในนิทาน ส่วนการกำหนดตัวละครในเรื่องสั้นปกติแล้วจะไม่มีตัวละครสมมุติดังกล่าว นอกเสียจากผู้แต่งจะสร้างตัวละครสมมุติขึ้นขึ้นอย่างจงใจ ตัวอย่างเช่น "สุวรรณยา" ของ "ลาวคำหอม"^๕ ตัวละครในเรื่องที่ผู้แต่งพรรณนา ตลอดจนฉากและบรรยากาศทำให้ผู้อ่านเห็นภาพขององค์อินทร์ และเหล่าเทพยดา นางฟ้าในวิมานอันเรืองรองบนสรวงสวรรค์ แต่แล้วเรื่องก็คลี่คลายออกมาว่า แท้ที่จริง ตัวละครเหล่านั้นก็คือแมลงวันในสวนท้ายสวนของชายแก่คนหนึ่ง หรือเรื่อง "ชาวหยิบมือเดียว" ของ "เรียมเอง"^๖ ตัวละครที่ผู้แต่งกำหนดขึ้นแม้จะเป็นสัตว์ แต่ก็มีใช้สัตว์ในแง่ของตัวละครสมมุติที่พูดภาษามนุษย์ได้ ควาย "อายควน" เป็นตัวละครที่อยู่ในฉากที่สมจริง คือในท้องไร่ท้องนาที่อุตรดิตถ์ และมีพฤติกรรมอย่างที่ว่าควายจะฟังมี มิได้ถูกสร้างให้เป็นควายพูดได้ หรือพยายามใส่ลักษณะของมนุษย์ลงไปในควายตัวนั้นเลย

นอกจากนี้ยังอาจมีการสร้างตัวละครสมมุติในเรื่องสั้น แต่ผู้เขียนจะใช้กลวิธีในการแต่งทำให้ดูเหมือนการสร้างตัวละครสมมุติเป็นเรื่องที่สมจริงได้ ซึ่งก็มักจะออกมาในรูปของความฝัน เพราะในความฝันผู้แต่งสามารถคิดแต่งเรื่องที่เกิดขึ้นจริงให้เป็นเรื่องที่ไม่เกิดขึ้นจริงได้ ตัวอย่างเช่น ตัวละครที่

^๕"ลาวคำหอม", "สุวรรณยา" พ่ายกัน (พระนคร : ศึกษิตสยาม, ๒๕๑๔), หน้า ๕๓-๕๖.

^๖"เรียมเอง" [นามแฝง], "ชาวหยิบมือเดียว", รวมเรื่องเอกของเรียมเอง (พระนคร : แพร่พิทยา, ๒๕๑๑), หน้า ๕๑-๕๐.

จะเกิดความรู้สึกสำนึกผิดและจะกลับตัวเป็นคนดี อาจเพราะฝันเห็นปีศาจมารคา
ที่สิ้นชีวิตไปแล้วมาตักเตือน ห้ามปราม สั่งสอน ในกรณีนี้ปีศาจนั้นเป็นตัวละครสมมุติ
ที่ผู้แต่งจงใจกำหนดขึ้นเพื่อใช้ประโยชน์ในการดำเนินเรื่อง นอกจากนั้นแล้วตัว
ละครในเรื่องสั้นมักจะเป็นตัวละครที่ผู้อ่านสามารถพบเห็นได้ในชีวิตประจำวัน เช่น
ครู ข้าราชการ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน เป็นต้น

ความสมจริงในการกำหนดฉากและการสร้างฉาก ในเรื่องของฉาปก็นัก
เช่นเดียวกับเรื่องตัวละครในนิทานมีฉากที่สมมุติขึ้น เช่นที่อยู่ของยักษ์ ของราชา
ของเทวดานางฟ้า กล่าวคือ นรก สวรรค์ อันเป็นฉากในจินตนาการ ส่วนที่เป็นฉาก
จริง เป็นสถานที่จริง ๆ ก็มี เช่น ป่า แม่น้ำ ภูเขา แต่การพรรณนาสถานที่เหล่านั้น
ไม่ละเอียด มิได้จงใจให้คนเห็นลักษณะสภาพของสถานที่นั้นจริง ๆ เพียงแต่เอ่ยถึง
เพื่อใหรูว่าเรื่องเกิดที่ไหน ทมาป่ากับลูกแกะพบกันและหูกจากันอยู่ที่ลำธารแห่งหนึ่ง
ไม่ใช่ที่ริมประตูวังพระราชธา ทั้งมิได้ระบุสถานที่แน่นอนว่าที่ไหน เมืองอะไร มิได้
จงใจให้ผู้อ่านใกล้ชิดกับเหตุการณ์และสถานที่อย่างในเรื่องสั้น ในชาคกอาจจะเอย
แต่ว่าเมืองพาราณสี เมืองมคธ กรุงราชคฤห์ เป็นต้น หรืออาจระบุฉากที่จำเพาะ
ขึ้น เช่น ที่เขตนัมมหาวิหาร ซึ่งก็เป็นฉากที่ผู้อ่านคุ้นเคยแล้ว และรับรู้ว่าเป็นสถานที่
สำคัญแห่งหนึ่งในพุทธประวัติ ที่พระพุทธเจ้าประทับอยู่เป็นเวลานาน แต่ส่วนใหญ่ก็
ไม่อาจใช้จินตนาการให้เป็นสถานที่จริง ๆ ขึ้นมาได้ ไม่เหมือนอย่างฉากในเรื่องสั้น

ในเรื่องสั้น การกำหนดฉากและการสร้างฉากจะมีลักษณะสมจริง ผู้แต่งอาจ
กำหนดฉากโดยใช้สถานที่จริง เช่น ฉากในเรื่อง "ชาวหีบมือเดียว" เรียบเองได้
เขียนถึง เกษ นักมวยตามงานวัด "ข้าพเจ้าเคยดูเขาขึ้นสังเวียนกับคู่แข่งขึ้นมาแล้ว
ที่พระแท่นศิลาอาสน์ พระพุทธบาท ไชยา ลำปาง เชียงใหม่"^๘ และ "เวลาว่างปี
ต่อมาข้าพเจ้าขึ้นไปดูมวยในงานนมัสการพระประจำปีที่วัดจังหวัดอุตรดิตถ์"^{๑๐}

^๘ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๑.

^{๑๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๕.

ในการสร้างฉากก็เช่นเดียวกัน ในนิทานอาจสมมุติส่วนประกอบของฉากขึ้นมาอย่างไรก็ได้ เช่นต้นไม้ที่มีดอกเป็นเพชรพลอย เมืองที่ถูกสาป เต็มไปด้วยคนไม้กินคน และต้นไม้ประหลาดอื่น ๆ ซึ่งล้วนแต่เป็นการใช้จินตนาการเป็นส่วนมาก ส่วนเรื่องสันพยายามจะสร้างฉากให้สมจริง มีการพรรณนาสภาพของฉากและลักษณะของฉากว่ามีอะไรบ้าง ซึ่งเป็นสภาพที่สามารถพบเห็นได้จริง เช่นการพรรณนาให้เห็นภาพบ้านเหมือนอย่างบ้านจริง ๆ จะเป็นเรือนปั้นหย่า หรือเรือนทรงไทย หรือแม้แต่กระท่อบักก็พยายามจะพรรณนาให้เห็นตามสภาพที่มันควรจะเป็น ตัวอย่างที่เห็นได้ชัด เช่นเรื่อง "เกิดหนเดียว" ของเรียมเองพรรณนาฉากแรกว่า

หมู่บ้านทั้งหมด ตั้งอยู่บนเนินสูงตรงปากทางสามแพร่ง ในหุบเขาเหนือลำห้วยซึ่งไม่เคยแห้ง แม่จะเป็นน้ำฤดูและบึงที่แล้งที่สุด ฤดูอุทระยะยี่สิบปีหลัง ทางเส้นหนึ่งผานไประห่างไรกลวยสูง แหมควยมะพร้าวซึ่งลงไว้ใหม่ ๆ ลาดลงคูฝั่งตรงข้าม แลวกก็เลี้ยวหายไปตามไหลเขา ซึ่งปกคลุมไปควยป่าไผ่สีสุกทางทิศตะวันตก อีกเส้นหนึ่งวกลงสู่ที่ราบและทุ่งแผ่ทางทิศตะวันออก เส้นสุดท้ายเป็นทางเกวียนเกา ซึ่งชาวป่าและคนลากไม้ในคังลึกเขาไปไซคิดต่อกับโลกภายนอก...

ดังนี้ เป็นต้น

ความสมจริงในการสร้างบทสนทนา ในนิทานมักใช้สรรพนามว่าท่านและข้าพเจ้า ซึ่งมีใช้คำพูดตามปกติธรรมดาที่ใช้อยู่จริง ๆ สรรพนามอื่น ๆ มีบ้าง เช่นเจ้า กับ ข้า คำพูดในนิทานมักมีได้คำนี้ถึงอะไรอื่นนอกจากฐานะระหว่างผู้พูดกับผู้ฟัง แต่ในเรื่องสันคำพูดจะต้องเหมาะสมกับฐานะ วัย และสภาพแวดล้อมอื่น ๆ ของตัวละคร ในเรื่องสันอาจใช้เอ็ง กับซา ก็ได้ ถ้ากำหนดให้ตัวละครเป็นชาวชนบท หรือที่เรียกกันว่า เรื่องประเภท "ลูกทุ่ง" หรือผู้ใหญ่ ๆ อายุเกิน ๕๐-๖๐ ปี พูดกับลูกหลานหรือบุคคลที่สนิทคุ้นเคย และอายุอ่อนกว่ามาก

ก็ใช้ชา-เอ็ง ค่ายในสมัยเมื่อ ๕๐-๖๐ ปีมาแล้ว สรรพนามเหล่านี้ยังมีใช้ในสังคมไทย เรื่องสั้นสมัยนี้ปกติแล้วพระเอกนางเอก โดยเฉพาะที่เป็นชาวกรุง จำพวกอาจารย์มหาวิทยาลัย นิสิต นักศึกษา ข้าราชการ และอื่น ๆ คงไม่พูดกันด้วยสรรพนามแทนกับข้าพเจ้า หรือเอ็งกับข้า อย่างไรก็ตามก็คำประเภทเอ็ง-ข้ามึง-กู นำมาใช้ในเรื่องสั้นได้ตามฐานะและสภาพของตัวละคร เช่นกลุ่มเด็กชายวัยรุ่นหรือแก๊งวัยรุ่น เป็นต้น ส่วนคำว่า "ข้าพเจ้า" ยังใช้อยู่สำหรับเรื่องที่บุรุษที่ ๑ เป็นผู้เล่าเรื่อง (narrator) แต่มิได้ใช้ในบทสนทนา

๕. รูปแบบและวิธีการแต่ง รูปแบบของนิทานต่าง ๆ เป็นเหมือนการบรรยายความ หรือพรรณนาความไปเรื่อย ๆ แม้จะมีบทสนทนาที่ใช้สรรพนามตามผู้พูดและผู้ฟัง คือบุรุษที่ ๑ และบุรุษที่ ๒ แต่ก็มีได้แยกออกให้เห็นชัดเจนว่าส่วนใดเป็นบทบรรยายเล่าความ ส่วนใดเป็นบทสนทนา ซึ่งผิดกับเรื่องสั้นที่พยายามทำให้ดูเหมือนว่า บุคคลกำลังสนทนากันอยู่จริง ๆ ตัวอย่างเช่น

"คุณรู้อะไรคุณรับราชการกรมป่าไม้มานานทางภาคพายัพ
แต่ไม่เคยบุกด้าวป่า" ชูนวนาวินิจารณตอบ

ป่าเคียวหมากสายหน่ออีก "เป็นเจ้าเป็นนายไม่ชอบ
อยากเป็นลูกจาง"

"ผมอยากเป็นเจ้าของป่า" ชูนวนาวินิจารณยืนยันความ
ปรารถนาเดิมของเขาอีก

ป่าเลิกคิดด้วยความประหลาดใจ "ทั้งนี้ทำไมไม่แต่งเสีย
กับลูกสาวเจ้าของป่าหนึ่งป่าได้ในภาคนี้ มั่งงายออกจะตาย
ไป ทานขุนเป็นข้าราชการโอกาสดีกว่าจะมาเริ่มจาก ก.ช.
ก.กา หรือคนเหวอย่างนี้เป็นกอง"^{๑๒}

สำหรับกลวิธีในการแต่งเรื่องให้น่าสนใจนั้น นิทานไม่สนใจจะหาวิธีการให้พลิกแพลง ซับซ้อน มีเพียงการเล่าเรื่อง เล่าเหตุการณ์ไปตามลำดับเวลาจากเหตุไปสู่ผล นอกจากบางครั้งต้องการชี้ผลก่อน แล้วจึงเล่าเหตุที่ทำให้เกิด

^{๑๒} "มาเช่าลา", เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๔๖.

ผลดังกล่าวนั้น แต่ก็ยังเป็นการเล่าตามลำดับเวลา และเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น
เกิดหลังอยู่นั้นเอง นิทานแบบนี้ได้แก่นิทานชาดกเป็นส่วนใหญ่ที่พระพุทธรูปเจ้าทรง
ปรารภถึงเรื่องใดเรื่องหนึ่ง แล้วเล่าถึงสาเหตุว่าที่เป็นดังนี้เพราะเหตุมาจาก
เรื่องนั้น เรื่องนั้น คำานบางเรื่องก็ใช้วิธีนี้เช่นกัน ในนิทานอาหรับราตรีหรือ
บางที่เรียก "นิยายอาหรับราตรี" ก็มีลักษณะเช่นเดียวกันนี้ ตัวอย่างเช่น เรื่อง
"ชายชรา กับ เนื้อทราย" ชายชราได้เริ่มต้นเรื่องและจบเรื่อง ดังนี้
เริ่มต้นว่า

"ข้าแต่ท่านปีศาจ ขอจงเงี่ยหูฟังเรื่องของข้าพเจ้า ณ
บัดนี้เกิด เนื้อทรายซึ่งท่านเห็นอยู่ต่อหน้า เป็นภรรยา
ของข้าพเจ้า ท่านคงสงสัยว่าเนื้อทรายจะเป็นภรรยาใคร
อย่างไร ขอนี้มีเรื่องดังจะเล่าต่อไป คือเดิมทีเมื่อข้าพ-
เจ้าแต่งงานกับนาง..."^{๑๓}

ชายชราจบเรื่องว่า

"เรื่องราวของข้าพเจ้ากับเนื้อทรายก็จบลงแต่เพียง
เท่านั้น"^{๑๔}

หรือเรื่อง "ชายชรา กับ สุนัขดำ" จบเรื่องว่า

"นิยายของข้าพเจ้าก็อย่างเล่านี้แหละ"^{๑๕} เป็นต้น

การดำเนินเรื่อง ของนิทานส่วนใหญ่ใช้การพรรณนาหรือบรรยาย
ดังกล่าวมาในตอนที่ตน การใช้คำบรรยายนี้ทำให้เรื่องราวมีชีวิตขึ้น และทำให้
ผู้อ่านได้รู้แต่เพียงเนื้อความเท่านั้น ไม่รู้ถึงอารมณ์และที่ท่าของตัวละครหรืออาจ
จะใคร่รู้อย่างใดบ้าง แต่ก็เพียงคร่าว ๆ ไม่ชัดเจน ตัวอย่างเช่นใน "อาหรับราตรี" เมื่อ

^{๑๓}"เสฐียรโกเศศ-นาคะประทีป", อาหรับราตรี, (พระนคร :
คลังวิทยา, ๒๕๑๔), หน้า ๕๖.

^{๑๔}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๘.

^{๑๕}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๕.

นางเซเออร์ซา เคนัดแนะอุบายกับน้องสาวที่ให้เขาไปปลุกนางให้เล่านิทาน
ในเวลาใกล้ฟ้าสว่าง "นางคินาซาเค (น้องสาว) รับคำพี่สาวว่าจะปฏิบัติตาม
สิ่งทุกประการ"^{๑๖} จะเห็นได้ว่าใช้คำบรรยายแทนที่จะให้นางคินาซาเคกล่าว
ตอบรับด้วยคำของตนเอง ตัวอย่างอื่น ๆ ที่ใช้บทบรรยายดำเนินเรื่อง เช่น

อยู่ต่อมาภรรยาของชายผู้นั้นลอบทำชุนอกใจสามีอยู่
เนื่อง ๆ ครั้นสามมีบุตรหนึ่งจึงรู้สึกทว่าตนใจเรื้อวหุนหัน
พลันแล่นไปความคึด ขำนุกแกวทริกและซ้อสตัยเสีย
มีความเสียใจเป็นอันมาก^{๑๗}

หรือตัวอย่างเรื่อง "บุโรหิตผู้ยกเวรกา" ในนิทานอิหร่านราชธรรมมีการเล่า
เรื่องอย่างรวบรัดว่า

ครั้นเวลาจะใกล้รุ่งกาทั้งสองก็ถ่ายอุจจาระลงไว้ใน
คาคบไม้แลวบินไป ครั้นฝนตกตองผลไทรซึ่งเป็นอุจจาระ
กาถึงอุกงามขึ้น ครั้นไม่ไทร เจริญใหญ่มีรากขอยยานกลง
ถึงแผ่นดิน พรานนกคนหนึ่งเดินมาเห็นก็ปีนรากไทรขึ้น
ไปขานกกระทุงทั้งหลายมาสูบบุตรภรรยาชายเลี้ยงชีวิต^{๑๘}

จะเห็นว่าช่วงเวลาที่เกิดผลไทรซึ่งเป็นอุจจาระกาจะ เจริญเติบโตจนเป็นต้นไทร
ใหญ่จนพรานนกปีนไค้นั้นจริง ๆ แลวต้องใช้เวลานานมาก แต่ในนิทานก็เล่า
ไค้อย่างรวบรัด

ส่วนการดำเนินเรื่องของเรื่องสั้น ปกติจะเสนอรายละเอียดอย่างพอ
สมควร ไม่ถึงกับทำให้เรื่องเป็นเยิ่นเย้อเกินไปนัก ให้รายละเอียดพอที่จะให้เห็น
อารมณ์ หรือลักษณะนิสัยหรือพฤติกรรมของตัวละครไคตามที่อยู่แต่งประสงค์ แม

^{๑๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๐.

^{๑๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๖.

^{๑๘} นิทานเรื่องกาขออาศัยนกกระทุงพิค, นิทานอิหร่านราชธรรม :
ประชุมปกรณ์ฉบับหอสมุดแห่งชาติ (พระนคร : คลังวิทยา, ๒๕๐๔), หน้า ๕๔.

ในส่วนที่ต้องการกล่าวรวบรัดเวลาในเนื้อเรื่อง ก็มีได้รวบรัดตรง ๆ อย่างในนิทาน
ตัวอย่างเช่นในเรื่อง "นิยายรักบนภูเขา"

อุทัยเป็นชายหนุ่มคนหนึ่ง ในจำนวนหลายคนที่พัวพัน
อยู่กับข้อเลื่องของอรสาตลอดมา ในระหว่าง ๔-๕ ปี
ที่แล้ว และเป็นผู้ชายหนุ่มคนหนึ่งที่มีสามของหลอนพยายาม
อย่างยิ่งที่จะไม่ให้ติดต่อกัน แต่เพราะว่าอรสาเป็น
อรสา ความปรารถนาของหลอนจึงเป็นสิ่งที่เขาต้อง
ยอมจำนนตามเคย^{๑๔}

ผู้อ่านสามารถเห็นลักษณะนิสัยของอรสา และพฤติกรรมของเธอและพอจะรู้ถึงเหตุการณ์
ที่เกิดขึ้นในช่วงระยะเวลา ๔-๕ ปีนั้น ว่ามีผู้ชายหลายคนเข้ามาพัวพันกับชีวิตของเธอ
จะเห็นได้ว่า การดำเนินเรื่องของเรื่องสั้นดังตัวอย่างนี้ มีกลวิธีในการให้
รายละเอียดอย่างพอเพียงที่จะทำให้ผู้อ่านเข้าใจเรื่องราวความเป็นไป ตลอดจน
พฤติกรรมของตัวละครได้ โดยใช้ข้อความที่รวบรัดไม่เป็นเยื่อ เป็นกลวิธีในการดำเนิน
เรื่องที่น่าสนใจและค่านานต่าง ๆ ไม่มี

การจบเรื่อง นิทานส่วนใหญ่จะจบลงด้วยการสรุปเรื่องโดยนำคติสอนใจ
หรือข้อธรรมะ หรือคุณลักษณะอุปนิสัยที่สมควรจะเป็นแบบอย่าง หรือลักษณะอุปนิสัย
ไม่ดีที่ไม่สมควร พฤติกรรมที่ไม่สมควรปฏิบัติ มาเสนอไว้ในตอนท้ายเรื่อง ซึ่งทางหนึ่ง
ก็เป็นการช่วยให้เห็นว่าแก่นเรื่องของเรื่องเล่า ของนิทานนั้น ๆ คืออะไร ตัวอย่าง
นิทานอีสป "คำปณทนา" เรื่องหมาจึงจอกกับแพะ (ดูภาคผนวก ก) ได้สอนให้คิด
ตรึกตรองให้รอบคอบเสียก่อนที่จะทำกิจการใด ๆ โดยสอนว่า

ใจความปณทนานี้ สั่งสอนว่า, เมื่อได้ฟังคำของ
คนฉลาดอย่างหมาจึงจอกนั้น, กำลังสรรวิญญูการ
ประทุษร้ายใด ๆ, ก็ควรที่จะครึกครองดูให้เสียก่อน
ก่อนว่า, ไปปลายมีอนั้นจะเป็นประการใดบาง
เรื่องของค้างคาวกับนกและสัตว์บก (ดูภาคผนวก ก) สอนไว้ว่า

^{๑๔} "เรียบเรียง", "นิยายรักบนภูเขา", รวมเรื่องเอกของเรียบเรียง,

ขอปลื้มในความเปรี๊ยะนี้, เป็นใจความว่าผู้ที่มี
ใจกล้าปลุกอุณหวันไหวไม่ยั้งยืนนั้น, ก็ไม่ควรทคน
จะคบหาไว้ใจเลย

ตัวอย่างนิทานชาดกเรื่องเสียดชาดกในกัณฑ์กัณฑ์วรรค เอกนิบาต เล่ม ๔ หน้า ๖๔

พระศาสดาทรงนำพระธรรมเทศนานั้นมาแล้วตรัสว่า
คฤกริกษุทั้งหลาย ชื่นชิววากิเลสที่เกิดขึ้นภายใน ของ
ไม่ให้ออกพูดใด ควรขมเสียหั้นที่ทันใดที่เคี้ยว แล้ว
ตรัสประกาศสั่งจะทั้งหลาย ให้ออกกฤษุแม่ทั้ง ๕๐๐ นั้น
ดำรงในอรรถตมด ที่เหลือเลิกให้เป็นพระโสคัมบัน
บาง เป็นพระสภาคามีบาง เป็นพระอนาคามีบาง
ในเวลาจบสั่งจะทรงประชุมชาดกว่า ก็สังคาลในครั้ง
นั้น ไคมาเป็นเราแล ฯ

ตัวอย่างนิทานชาดกเรื่องนันทวิสาชชาดกในกัณฑ์กัณฑ์วรรค เอกนิบาต เล่ม ๒ หน้า

๓๔๐ มีคำสอนตอนจบเรื่องดังนี้

... เมื่อจะพูดกับเขาควรจะพูดคำที่เว้นโทษ ๔
ประการที่อ่อนหวาน นาสอบใจ ไพเราะเสนาะโสศ
นารักนาใคร เท่านั้น เมื่อพราหมณพูดคำที่ไม่พอใจ
โคณันทวิสาชซึ่งมีกำลังมาก ก็ไม่ลากการะไปเสีย
ภายหลังเมื่อพราหมณพูดคำที่น่าพอใจ อ่อนหวาน นารัก
ใคร โคณันทวิสาชจึงลากการะไปไคณะนี้แล ฯ

พระบรมศาสดาทรงนำพระธรรมเทศนามาแสดง
ดังนี้แล้ว ทรงประชุมชาดกว่า พราหมณในคราว
นั้น ไคมาเป็นพระอานนทในบัดนี้ โคณันทวิสาช
ในคราวนั้น ไคมาเป็นเราตถาคตสัมมาสัมพุทธเจ้า
ณะนี้แล ฯ

ส่วนตอนจบของเรื่องสั้น ในช่วงแรก ๆ แม้จะมีการสรุปเรื่องในทำนอง
ใหญ่ว่าเป็นเรื่องเล่า แต่ส่วนใหญ่แล้วจะไม่มีกรจบโดยสรุปเนื้อความ หรือเน้น
ว่าเรื่องนั้น ๆ สอนว่าอย่างไรหรือแสดงให้เห็นอะไร แต่จะจบเรื่องเมื่อเหตุการณ์
ต่าง ๆ ตามท้องเรื่องจบลง คือเท่าที่ผู้แต่งต้องการจะให้ผู้อ่านใคร่เนื้อความใน

เรื่องนั้น ๆ

อย่างไรก็ดีการจบเรื่องของเรื่องสั้นก็พัฒนาการเป็นช่วง ๆ ให้เห็น
เหมือนกัน เป็นคนวาระยะแรก ๆ ผู้แต่งใส่น้ำเสียงหรือใช้วิธีเขียนที่ใหญ่ผู้อ่านรู้สึก
ว่าผู้แต่งตัดสินใจว่าตัวละครตัวใดคือตัวใดไม่ดี หรือจบเรื่องอย่างสมบูรณ์ เช่น พระ
เอกนางเอกก็ได้อยู่ด้วยกันอย่างมีความสุขตั้งแต่บัดนั้นเป็นต้นมา แต่ระยะหลัง ๆ
ต่อมาได้มีเรื่องสั้นที่ผู้แต่งถึงตอนจบของเรื่องใหญ่ผู้อ่านคิดเอาเองว่าเรื่องควรจะ
ดำเนินต่อไปอย่างไร หรือทิ้งท้ายโดยไม่แสดงน้ำเสียงใหญ่ผู้อ่านรู้สึกได้ว่าผู้แต่ง
เข่าข้างตัวละครฝ่ายใด ตัดสินว่าฝ่ายใดดี ฝ่ายใดไม่ดี ผู้วิจัยจะได้อธิบายถึงพัฒนา
การของกลวิธีในการแต่งเรื่องสั้นโดยแบ่งกล่าวเป็นช่วง ๆ ในบทที่ ๕ หัวข้อ ๕.๑
วิวัฒนาการคานรูปแบบบทสนทนาและกลวิธีในการแต่ง

จะเห็นได้ว่าเรื่องสั้นมีกลวิธีที่พลิกแพลงในการดำเนินเรื่องเพื่อให้เรื่อง
น่าสนใจ นับตั้งแต่ตอนเริ่มเรื่อง การดำเนินเรื่อง และตอนจบเรื่อง ดังได้กล่าว
แล้วในบทที่ ๒ หัวข้อ ๒.๒ องค์ประกอบของเรื่องสั้นส่วนที่เกี่ยวกับกลวิธีในการดำเนิน
เรื่อง

ลักษณะที่แตกต่างกันระหว่างนิทาน คำานานต่าง ๆ กับเรื่องสั้น ดังกล่าวมานี้
ทั้งคานจุดมุ่งหมายของผู้แต่งในการเสนอเรื่อง แก่นเรื่อง การดำเนินเรื่องตลอดจน
รูปแบบและกลวิธีในการแต่งที่แฝงอยู่ในสิ่งเหล่านั้น ทำให้นิทาน คำานานต่าง ๆ ยังมี
ลักษณะที่แยกออกจากเรื่องสั้นได้อย่างชัดเจน จึงไม่อาจกล่าวได้อานิทาน และคำานาน
เหล่านั้นเป็นเรื่องสั้น หากแต่เป็นต้นเค้าที่มาของเรื่องสั้น เพราะมีลักษณะคล้ายกัน
รวมกันบางประการดังกล่าวแล้วข้างตน

๓.๒ งานเขียนที่เป็นต้นเค้าของเรื่องสั้นไทย

เมื่อไรหลักเกณฑ์ลักษณะของเรื่องสั้น ประกอบกับองค์ประกอบของ

เรื่องสั้นเข้าพิจารณาแล้ว ผู้วิจัยเห็นว่าม้งงานเขียน ๒ ประเภทใหญ่ ๆ ที่สามารถ
จะถือได้ว่าเป็นต้นเค้าของเรื่องสั้นไทย งานเขียน ๒ ประเภทนั้นได้แก่

๓.๒.๑ งานเขียนประเภทนิทานในระยะแรก ๆ

๓.๒.๒ งานเขียนประเภทนิทานในระยะหลัง คือสมัยรัตนโกสินทร์
ตอนต้น

๓.๒.๓ งานเขียนประเภท "บันเทิงความซัดซอ" ในวชิรญาณวิเศษ

๓.๒.๑ งานเขียนประเภทนิทานในระยะแรก ๆ

ผู้วิจัยได้ศึกษางานเขียนประเภทนิทานเป็นจำนวนมากพอสมควร แต่ได้
เลือกมาไขประกอบการวิจัยเพียง ๓ ชนิดเท่านั้น คือ นิทานชาดก เอกนิบาต นิทาน
อีสป และนิทานที่ปรากฏอยู่ในเรื่องนางนพมาศ ทั้งนี้เพราะผู้วิจัยเห็นว่า นิทานทั้ง
๓ ชนิดดังกล่าวเป็นนิทานที่มีขนาดสั้นพอสมควร การวางโครงเรื่องง่าย ๆ ส่วนมาก
มีเหตุการณ์เดียว และมองเห็นจุดจบเรื่องได้ สมควรแก่การนำมาเทียบเคียงเรื่อง
สั้นโคตตีที่สุด อีกประการหนึ่ง ชาดกเป็นเรื่องที่คนไทยรู้จักกันมานานแล้ว ตั้งแต่ยังเป็น
มุขปาฐะ คือเรื่องที่เราควยปาก จนกระทั่งมีการเขียนขึ้น ส่วนนิทานอีสปก็เป็น
นิทานเก่าแก่ที่อีสป-นักเล่านิทานชาวกรีกเล่าไว้เมื่อประมาณศตวรรษที่ ๖ ก่อน
คริสตกาล สันนิษฐานว่านิทานอีสปน่าจะเข้ามาในประเทศไทยตั้งแต่สมัยกรุงศรี
อยุธยา รัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ซึ่งมีชาวกรีกคือคอนสแตนติน ฟอลคอน
เข้ามารับราชการอยู่ในราชสำนัก เชื่อว่านิทานอีสปต้องเข้ามาแล้วในรูปของมุขปาฐะ
เล่าสู่กันฟังตามธรรมดาของคุณที่ติดต่อสัมพันธ์กัน ผู้ที่กล่าวถึงนิทานอีสปอย่างมีหลัก
ฐานไว้เป็นท่านแรกคือ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยได้ทรงแปล
นิทานอีสปจากภาษาอังกฤษเป็นภาษาไทยให้ชื่อว่า "อีสปปกรณัม"^{๒๐} ดังปรากฏใน

^{๒๐} เก็บความจากเอกสารการนิเทศการศึกษาฉบับที่ ๑๖๘ ของหน่วยศึกษา
นิเทศก กรมการฝึกหัดครู ซึ่งเป็นวิทยานิพนธ์ของนายเฉลิม มากนวล เรื่อง "การ
วิเคราะห์และเปรียบเทียบนิทานชาดกกับนิทานอีสป" หน้า ๒๔-๓๖. เกี่ยวควยประวัติ
นิทานอีสปและการเข้ามาในประเทศไทย

"พระบรมราชาธิบายเรื่องนิบาตชาดก" ว่า

นิทานอย่างเช่นชาดกนี้ไม่ได้มีแต่ในคัมภีร์ฝ่ายพุทธศาสนา ในหมู่ชนชาติอื่น ภาษาอื่นนอกจากพระพุทธศาสนาก็มีปรากฏ เหมือนกับชาติอื่น ๆ เช่น อาหรับ เปอร์เซีย เป็นต้น ก็ว่ามีนิทานเช่นนี้คล้ายคลึงกัน แต่จะยกไว้มากล่าว เพราะไม่มีตัวอย่างมาเปรียบเทียบ จะยกแต่นิทานอีสปซึ่งชาวเขาได้แปลลงเป็นภาษาไทยช้านานมาแล้ว ใ้ดูตั้งชื่อว้ออีสปกรรมของนักปราชญ์หนึ่งชื่อว้ออีสป เป็นผู้แต่งขึ้นในประเทศกรีซ นักปราชญ์อื่นใดแต่งหนังสือฉบับนั้นแต่ในเมื่อเวลาราว ๆ กันกับพุทธกาล มีตำนานนิทานอย่างเดียวกัน คือ เทวดาพูดกับคน คิรัจจานพูดกับคน คิรัจจานตอคิรัจจานพูดกันเอง ทำนองเดียวกันกับชาดก และเรื่องราวที่อีสปกล่าวนั้นก็มีคล้ายคลึงกันที่อาจเปรียบเทียบกับเรื่องชาดกได้หลายเรื่อง^{๒๑}

ในหนังสือพิมพ์ชิรญาวิเศษ ก็ได้กล่าวถึงอีสปกรรมไว้ด้วย พระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) เขียนไว้ว่า

ข้าพเจ้าคิดจะเรียบเรียงเรื่องใหม่ขึ้น ก็จะไม่ทันครวลงพิมพ์ ข้าพเจ้าจึงคัดเอาเรื่องนิยายในอีสปกรรม พระราชนิพนธ์มาลงแทนในสวณงานของท่านเรื่องหนึ่ง^{๒๒}

สำหรับเรื่องนิทานในนางนพมาศ ตามคำอธิบายของสมเด็จพระยศจ่างราชานุภาพว่าเป็นเรื่องที่แต่งขึ้นในรัชกาลที่ ๓ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์นี้เอง และ

^{๒๑} พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, "พระบรมราชาธิบายเรื่องนิบาตชาดก" พระคัมภีร์ชาดกแปลฉบับ ส.อ.ส. เล่ม ๑ หน้า ๖.

^{๒๒} ชิรญาวิเศษ ๑, แดน ๔๖ (จ.ศ. ๑๒๔๔ [พ.ศ. ๒๔๘๕])

เป็นพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวด้วย^{๒๓}

ส่วนนิทานเรื่องอื่นผู้วิจัยไม่ได้เลือกมาประกอบการวิจัย เช่น เรื่อง
 ทีโศปเทศ อหรับราตรี และกถาสรีตศาคร เป็นต้น เพราะแม้จะเป็นเรื่องเก่า
 แก่ มีมานานแล้วแต่ก็เพิ่งมีการแปลเป็นภาษาไทยเมื่อไม่นานมานี้เอง^{๒๔} โดย
 "เสฐียรโกเศศ" และ "นาคะประทีป" ซึ่งในแง่นี้เป็นที่แน่ชัดว่านิทานเก่าทั้ง
 ๓ เรื่องนี้ไม่อาจเป็นต้นเค้าของเรื่องสั้นในยุคแรก ๆ ได้ นอกจากนั้นนิทาน
 เหล่านี้ส่วนมากมีการผูกโยงเรื่องเกี่ยวเนื่องกันไปเป็นการเล่านิทานซ้อนนิทาน

^{๒๓} คำกราชานุญาต, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเดโชฯ, "นิทานแทรกในเรื่องนาง
 นพมาศ", ประชุมพระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว
 (พระนคร : โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, ๒๔๗๒), หน้า ๑๕๕. พระบาทสมเด็จพระ
 เจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พิมพ์พระราชทาน
 ในงานพระศพพระวิมาดาเธอ กรมพระสุทธาสินีนาฏ ปิยมหาราชปดิวรัดา ครบ
 ๖๖ ปี ในวันที่ ๑๑ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๗๒

^{๒๔} ดร. วิทย์ ศิวะศรียานนท์ เขียนไว้ใน วรรณคดีและวรรณคดีวิจารณ์
 หน้า ๑๑๔-๑๑๕ ว่า "อหรับราตรี" เป็นนิทานเรื่องหนึ่งที่ถือว่าเป็นนิทานเก่า
 แก่รุ่นแรก ๆ แต่สมัยโบราณ ส่วน "กถาสรีตศาคร" เสฐียรโกเศศได้เขียนไว้
 ในคำนำหนังสือเล่มนั้น พิมพ์ครั้งที่ ๑ พ.ศ. ๒๕๐๗ หน้า ง-จ ว่าไม่อาจทราบ
 อายุแน่นอนของหนังสือนี้ได้ว่าแท้จริงขึ้นในการสมัยใด เพราะสมัยที่มหากวีศรีคุณา-
 ชาติ ผู้แต่งเรื่องนี้เป็นร้อยแก้วมีชีวิตอยู่นั้น ไม่น่าจะเป็น "ศตกะที่ ๑ ล.ค." หรือ
 "ศตกะที่ ๒ ล.ค." [ผู้วิจัยเข้าใจว่าหมายถึงคริสต์ศตวรรษที่ ๑ และ ๒] แต่
 ในสมัย "ศตกะที่ ๑๑" คือราวค.ศ. ๑๐๘๘" มีหลักฐานว่ามหากวีศรีโสมเทวภักฎ
 ได้ร่ายกรองเป็นกาพย์ขึ้นใหม่ ฉะนั้นหมายความว่าอย่างน้อยที่สุด เรื่องนี้เกิด
 ขึ้นราว พ.ศ. ๑๖๓๑

หลายฉบับหลายชอน โดยเฉพาะที่โศปเทศและกถาสวัสดิศกร ทำให้ไม่เหมาะที่จะนำมาเปรียบเทียบกับเรื่องสั้น ซึ่งมีหัวเรื่องท้ายเรื่องให้เห็นชัดด้วยเหตุเหล่านี้ ผู้วิจัยจึงได้เลือกนิทานเพียง ๓ ชนิดดังกล่าวมาใ้ประกอบการวิจัย

นิทานในระยะแรก ๆ มีลักษณะซึ่งพอจะเปรียบกับลักษณะของเรื่องสั้นได้ ที่เห็นได้ชัดก็คือการกำหนดตัวละคร การสร้างลักษณะอุปนิสัยของตัวละคร และการสร้างบทสนทนา โครงเรื่อง แก่นเรื่อง และรูปแบบ

(๑) ด้านตัวละคร : การกำหนดตัวละคร การสร้างลักษณะนิสัยและบทสนทนา

นิทานชาดก เอกนิบาต นิทานอีสป และนิทานแทรกในเรื่องนางนพมาศ นี้ มักมีตัวละครเป็นสัตว์เป็นส่วนใหญ่ บางเรื่องก็มีแต่สัตว์ล้วน ๆ บางเรื่องก็มีมนุษย์ด้วย ถ้ามีมนุษย์ด้วย มนุษย์และสัตว์จะสามารถติดต่อพูดคุยเรื่องกันได้ เช่น ลูกสุนัข (พระโพิธิสัตว์) พุคกับพระเจ้าพรหมทัตต์ พระเจากรุงพาราณสีในอุกกุระชาดก พรหมณพุกกับพะเน มตกภักตชาดก สุนัขล่าเนื้อพุกกับนายพราน ในนิทานอีสป เรื่องสุนัขล่าเนื้อกับนายพราน เป็นต้น

การวางรูปแบบบทสนทนา ส่วนใหญ่จะแทรกอยู่ในบทบรรยายติดกันไป จนดูคล้ายบทบรรยายด้วย แต่ก็มีบทสนทนาที่วางรูปแบบการโต้ตอบกันบ้าง

ตัวอย่างการวางรูปแบบบทบรรยาย เช่น

อยู่มาวันหนึ่ง ท่านชุนหะถามท่านกาฬะว่า ท่านกาฬะ
หนาวเวลาไหน ท่านกาฬะตอบว่า หนาวเวลาข้างแรม
วันหนึ่งท่านกาฬะถามท่านชุนหะว่า ท่านชุนหะ หนาว
เวลาไหน ท่านชุนหะตอบว่า หนาวเวลาข้างขึ้น... ๒๓

^{๒๓} มาตุลชาดก, อรรถกถา เอกนิบาต, เรื่องเกิม, เล่ม ๒, หน้า ๓๓๑.

ตัวอย่างการวางรูปทสนทนาแบบการโต้ตอบกันจากมตกภัตตชาดก

- พราหมณ์ - ท่านอยากแล้วเลยแพะ เราจะไปฆ่าท่านละๆ
 แพะ - ท่านพูดอะไรพราหมณ์ ท่านจะฆาเราหรือไม่ฆา
 เราก็ดี วันนั้นเราไม่สามารถจะทนความตาย
 ไปใดๆ
- พราหมณ์ - ท่านอยากแล้วเลยแพะ เราจะให้อารักขาท่าน
 จักเที่ยวติดตามท่านไปๆ
- แพะ - ท่านพราหมณ์ท่านให้อารักขาน้อยนัก บาบที่
 ชาพเจ้าทำไว้มันมาก มีกำลังมากกว่า^{๒๔}

อีกตัวอย่างหนึ่งจากอุกกุรชาดก

ครั้งนั้นราชบุรุษทั้งหลายปรารภจะไล่พระโพธิสัตว์ แต่พระราชา
 ทรงห้ามเสีย พระโพธิสัตว์พักนอนยหนึ่ง แล้วออกจากภายใต้พระ
 ราชอาสน์ พระโพธิสัตว์ถือพระชาติเป็นลูกสุนัข ถวายบังคมพระ
 ราชา แล้วทูลถามว่า ขอเคชะไคทราบวาไคฝาละอองมูลีพระ-
 บาททรงบังคับหมาสุนัขจริงหรือ ขอเคชะ

พระราชา - จริง เรายังบังคับหมาสุนัขจริงๆ

พระโพธิสัตว์ - ขอเคชะ สุนัขเหล่านั้นมีความผิดอะไร ขอเคชะ

พระราชา - สุนัขมันกัดกินหนังหุ้มรถและสายรัดรถของเราหมุดๆ

พระโพธิสัตว์ - ขอเคชะ ไคฝาละอองมูลีพระบาททรงรูจักตัวที่
 กัดกินหรือ ขอเคชะ

พระราชา - เราไม่รูจักมันๆ

พระโพธิสัตว์ - ขอเคชะไคฝาละอองมูลีพระบาทไม่ทรงทราบ
 โดยแน่ชัดว่าสุนัขเหล่านั้นเป็นผู้ร้ายกัดกินหนัง
 ก็ยังไม่ควรบังคับหมา ขอเคชะ^{๒๕}

^{๒๔} มตกภัตตชาดก, เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๓๕ .

^{๒๕} อุกกุรชาดก, เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๔๔-๓๔๕.

การกำหนดตัวละครในนิทานชาดกและนิทานอีสป มีลักษณะต่างกันบ้าง คือ ตัวละครในนิทานชาดก เป็นตัวละครสมมติมากกว่าในนิทานอีสป เช่นในชาดก มีพระอินทร์ กิณนร นาค ครุฑ อสูร (โดยเฉพาะในกุลาวกชาดก) และม้าวีศกร เป็นต้น ส่วนในนิทานอีสปมีตัวละครเป็นสัตว์ธรรมดาเป็นส่วนมาก นอกจากนี้เฉลิม มากนวล ยังได้ศึกษาวิเคราะห์หาชนิดของสัตว์ในนิทานทั้งสองประเภทขึ้นอยู่กับ สภากฎนิศาสตร์ควย ตัวละครบางชนิดเช่น จระเข้ พังพอน มีเฉพาะในนิทาน ชาดกเท่านั้น หรือนกบางชนิดเช่น นกในตึงเกลด ก็มีเฉพาะในนิทานอีสปเท่านั้น^{๒๖}

ส่วนลักษณะนิสัยตัวละคร สามารถเห็นเฉพาะลักษณะที่เด่น ๆ ที่ผู้แต่ง ต้องการให้เป็นแกนของเรื่อง เช่น ลักษณะพาล เจ้าเล่ห์หรือฉลาดมีไหวพริบ หรือความกตัญญู กล่าหาญ เสียสละ เป็นต้น เรื่องลักษณะนิสัยของตัวละครนี้ เฉลิม มากนวล ได้ให้ข้อสังเกตถึงลักษณะอุปนิสัยของตัวละครในนิทานทั้งสอง ประเภทว่ามีข้อผิดกันอยู่บ้าง ว่า

บุพบาทของตัวละครในนิทานอีสปมีลักษณะคล้ายชีวิต สัตว์จริง ๆ มากกว่าในนิทานชาดก สัตว์ในนิทานชาดก เป็นสัตว์ที่มีอุดมคติอย่างสูง มีความกล้าหาญ เสียสละ กตัญญูอย่างแรงกล้า สัตว์ที่มีอุดมคติสูงเหล่านี้มักเป็น สัตว์ที่ไม่ค่อยมีเชียวเล็บ เช่น เนื้อ กระจ่าง ลิง นกคุม นกแขกเต้า เป็นต้น

สัตว์ที่มีลักษณะนิสัยคล้ายคลึงกันมากที่สุดก็คือสัตว์มี เชียว เล็บ งาทั้งหลาย มักจะมีนิสัยร้าย ไม่มีความ กตัญญูคุณ นมาจึงจอกก็มีนิสัยฉลาดแกมโกง เหมือน กัน ลากู้งโปง ๆ กัน

สัตว์ที่มีลักษณะนิสัยต่างกันอย่างตรงกันข้าม ก็คือแพะ แพะในนิทานอีสปจะโง่ แต่แพะในนิทานชาดกจะฉลาด

^{๒๖} เฉลิม มากนวล, เรื่องเดิม, หน้า ๑๓๑.

เนื้อในนิทานอิสปขาดความกตัญญู แต่ในนิทานชาดก
เนื้อมีความกตัญญู กล่าหาญ เสียสละ^{๒๘}

อย่างไรก็ตาม แมงการกำหนดตัวละคร มีบางส่วนทั้งในนิทานอีสป และ
นิทานชาดกเป็นการกำหนดอย่างสมจริง แต่ก็มีส่วนที่ไม่สมจริงอยู่ด้วย คือตัวละคร
สมมุติ สร้างขึ้นจากจินตนาการ ส่วนการวาดลักษณะอุปนิสัยนั้น ไม่สมจริงเป็นอย่าง
มาก เพราะผู้แต่งพยายามยึดยึดลักษณะของมนุษย์หรือเทพเจ้าที่แสนประเสริฐไว้
ในสัตว์เหล่านั้น รวมตลอดถึงการสร้างบทสนทนาภาษามนุษย์ให้กับสัตว์เหล่านั้นด้วย

(๒) แกนเรื่องและโครงเรื่อง

ดังกล่าวก่อนหน้านี้แล้วว่า แกนเรื่องของนิทานและตำนานมักเป็น
แกนเรื่องที่แสดงถึงสิ่งที่มองเห็นได้ง่าย ชัดเจน ไม่ยุ่งยากซับซ้อน เช่นคุณธรรม
ที่เห็นอยู่เป็นอยู่ในชีวิตประจำวัน เป็นต้นว่าความซื่อสัตย์ ความกตัญญู เสียสละ
เป็นต้น เฉลิม มากนวล ได้ศึกษาและวิเคราะห์ แกนเรื่องของนิทานในนิทานอิสป
และเรื่องในชาดกไว้อย่างละเอียด ในวิทยานิพนธ์ของเขา เรื่อง "การวิเคราะห์
และเปรียบเทียบนิทานอิสปกับนิทานชาดก" ในส่วนที่กล่าวถึงแกนเรื่องของนิทาน
ชาดก เฉลิม มากนวล เขียนไว้ว่า

นิทานชาดกส่วนใหญ่จะมีคติหลักพุทธศาสนาที่สำคัญ คือ
หลักกรรมใดแกการทำดีใดดี ทำชั่วใดชั่ว บุคคลประกอบ
กรรมเช่นไร ย่อมได้รับผลกรรมเช่นนั้น นิทานชาดกยัง
ขึ้นอยู่กับความเชื่อเรื่องพระโพธิสัตว์ ถ้าวานิทานชาดก
เป็นเรื่องราวของพระพุทธเจ้าในพระชาติปางก่อน...
เป็นความเชื่อวาทะสัตว์ทั้งหลายประกอบกรรมไว้ในชาติ
นี้ ย่อมเวียนว่ายอยู่ในวัฏสงสารอย่างไม่มีสิ้นสุด.....
นิทานชาดกยังสอดแทรกกุศโลบาย อันแสดงถึงสุคตินิยมคือ

^{๒๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๗๖-๑๗๖.

แนะแนวทางไว้ในยสัตัวปฏิบัติปฏิบัติรอบอยู่แทบ
ทุกเรื่อง... ๒๔

และได้กล่าวถึงนิทานอีสปไว้ว่า

นิทานอีสปมีคุณค่ามากในด้านการสั่งสอนให้เกิด
ความคิดในแง่ต่าง ๆ ทางศีลธรรมเพื่อการดำเนิน
ชีวิตที่ถูกต้อง ๒๕

ส่วนแก่นเรื่องของนิทานชาดก และนิทานอีสปนี้ แมว่าจะมีผู้ศึกษา
เปรียบเทียบแก่นเรื่องของนิทานทั้งสองชนิดไว้อย่างละเอียด ซึ่งมีทั้งลักษณะที่
คล้ายและต่างกัน^{๓๐} แต่ถ้ามองจะกล่าวรวมกว้าง ๆ โดยเปรียบเทียบนิทาน
ทั้งสองชนิด ก็จะปรากฏชัดออกมาว่ามุ่งสั่งสอนหรือให้คติเตือนใจ โดยอาจกล่าว
เป็นสุภาษิตตรง ๆ หรืออาจแสดงโดยชี้ให้เห็นผลของพฤติกรรมของตัวละคร ถ้า
เป็นผลดี ก็มีคำกล่าวเป็นเชิงแนะให้ปฏิบัติตาม ถ้าเป็นผลร้ายก็กล่าวเป็นทำนอง
ปรามไว้เพื่อจะได้ไม่ทำผิดอย่างเดียวกับตัวละครตัวนั้น

เมื่อแก่นเรื่องของนิทานทั้งสองชนิดมุ่งไปที่การสอน การให้คติ ให้ข้อคิด
ที่จะนำไปเป็นแนวทางปฏิบัติดังกล่าว โครงเรื่องก็สร้างไปตามแก่นเรื่องเหล่านั้น
โดยแยกย่อยไปว่า แก่นเรื่องมุ่งสอนอะไร ก็สร้างโครงเรื่องโดยเลือกกำหนด
ตัวละครให้เป็นไปตามแก่นที่วางไว้ เช่นต้องการจะสอนไม่ให้ยุ่งเกี่ยวกับคนพาล
ก็เลือกตัวละครที่มีนิสัยพาล ซึ่งได้แก่หมาป่า หรือหมาจิ้งจอก เป็นต้น แล้ววางโครง
เรื่องให้หมาป่าหรือหมาจิ้งจอกดำเนินพฤติกรรมไป เลือกลูกแกะซึ่งมีลักษณะอ่อนแอ

ศูนย์วิทยทรัพยากร

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

๒๔ เดอิม มาจนวล, เรื่องเดิม, หน้า ๓.

๒๕ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔.

๓๐ เรื่องเดียวกัน, ตาราง ๔๔ เปรียบเทียบโครงเรื่องและแนวคิดของ
นิทานชาดกกับนิทานอีสป, หน้า ๔๗๐.

นาสงสาร เป็นผู้รับผลจากพฤติกรรมของหมาป่าหรือหมาจิ้งจอกนั้น ดังนี้เป็นต้น

(๓) คานรูปแบบและกลวิธีในการแต่ง

รูปแบบของนิทาน ดังที่เคยกกล่าวไว้ข้างแล้วว่ามีรูปแบบเหมือนบทพรรณนา ส่วนใหญ่มักไม่แยกส่วนที่เป็นบทสนทนาของตัวละครออกมาให้เห็นเด่นชัด แม้บางครั้งจะสร้างบทสนทนาให้เป็นสำนวนของตัวละครเอง โดยมีสรรพนามแทนผู้พูดและผู้ฟังก็ตาม

ส่วนกลวิธีในการแต่งนั้น นิทานจะไม่สนใจหากกลวิธีพลิกแพลงเพื่อทำให้เรื่องน่าสนใจขึ้น นำติดตามขึ้น มักเล่าไปตามลำดับเวลาที่เหตุการณ์เกิดขึ้น จากเหตุไปสู่ผล นอกจากเรื่องที่ต้องการชี้ผลก่อนแล้วเล่าเหตุ (โดยเฉพาะในนิทานชาดก) ก็ยังเล่าตามลำดับเวลาอยู่นั่นเอง ผิดกับเรื่องสั้น ซึ่งมักมีกลวิธีเสนอเรื่องที่พลิกแพลงกว่าเพื่อดึงดูดความสนใจของผู้อ่าน เรื่องสั้นอาจเสนอเหตุการณ์ที่ไม่เป็นไปตามลำดับเวลา โดยเอ่ยถึงปัจจุบันย้อนไปกล่าวถึงเหตุการณ์ในอดีต แล้วกลับมาปัจจุบัน ย้อนกลับไปกลับมา เสนอเหตุการณ์และบทเจรจาเป็นห่วง ๆ แต่ผู้อ่านก็สามารถปะติดปะต่อเรื่องราวได้ ตัวอย่างเช่นเรื่อง "ฟ้าคืนนี้ไร้ดาว" ของจิตตพร พิมลนารถ^{๓๑} เป็นต้น

เหล่านี้คือลักษณะของงานเขียนประเภทนิทานในระยะแรก ๆ

ศูนย์วิทยพัทยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

^{๓๑}จิตตพร พิมลนารถ, แสนรัก ๓๑ เรื่องสั้น. (พระนคร : สำนักพิมพ์

๓.๒.๒ งานเขียนประเภทนิทานในระยะหลังคือสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น
นิทานในระยะหลังนี้ปรากฏเป็นครั้งแรกในหนังสือพิมพ์บางกอกเรคคอร์ด^{๓๒}

^{๓๒}บางกอกเรคคอร์ด หรือ The Bangkok Recorder ที่พิมพ์ออก
 มาครั้งแรกเป็นภาษาไทยในสมัยรัชกาลที่ ๓ พ.ศ. ๒๓๘๙ - ๒๓๘๘ อยู่ใต้วางปี
 เดียวกันหยุดไป ไม่อาจหาหลักฐานได้ว่าหนังสือจดหมายเหตุที่ออกมาในคราวนี้มี
 เนื้อหาสาระอะไรบางอย่างหรือมีข้อเขียนประเภทบันเทิงคดีเป็นแบบนิทานปรากฏอยู่บ้าง
 หรือไม่ เพราะแม้แต่หอสมุดแห่งชาติเองก็หาได้มีหนังสือพิมพ์รุ่นนี้หลงเหลืออยู่ไม่
 พบแต่ข้อความบันทึกในรายงานหนังสือพิมพ์ข่าวซึ่งออกเป็นระยะในประเทศไทยสยาม
 ของราชบัณฑิตสถาน พิมพ์ปี ๒๔๙๒ หน้า ๑๕ ในหัวข้อ "ลำดับความเป็นมาและวิ-
 วัฒนาการของหนังสือพิมพ์ไทย" ความว่า

พ.ศ. ๒๓๘๙ หมอบรัดเลย์ออกหนังสือพิมพ์เป็นแบบรายปักษ์
 ใช้ชื่อว่าบางกอกเรคคอร์ด (Bangkok Recorder) นับ
 ว่าเป็นหนังสือพิมพ์แถลงข่าวฉบับแรกในประเทศไทย แต่
 จำหน่ายได้เพียงปีเดียวก็ต้องหยุดเพราะจำหน่ายไม่ดีเนื่อง
 จากเป็นของใหม่สำหรับคนไทย

พ.ศ. ๒๔๐๙ หนังสือพิมพ์บางกอกเรคคอร์ดได้ออกใหม่อีกครั้ง
 หนึ่ง คราวนี้มีกำหนดออกเดือนละครั้ง ๆ ละ ๔ หน้า ต่อมา
 ได้เพิ่มเป็น ๘ หน้าและ ๑๒ หน้าตามลำดับ สำหรับสถิติการ
 พิมพ์ออกจำหน่ายของบางกอกเรคคอร์ดนั้นประมาณทุกหุ่
 ไม่เกิน ๑๕๐ ฉบับเท่านั้น บางกอกเรคคอร์ดออกอยู่ได้อีก
 ๒ ปีก็ตงเลิกไป

ผู้วิจัยได้ใช้บางกอกเรคคอร์ดฉบับที่ออกครั้งที่สองนี้ประกอบการวิจัย

ซึ่งเป็นหนังสือพิมพ์ฉบับแรกของไทยที่ออกจากรีกอเคอร์ก็คือวชิรญาณวิเศษ^{๓๓} ซึ่งเป็นหนังสือพิมพ์ของหอพระสมุทวชิรญาณ งานเขียนประเภทบันเทิงคดีที่ปรากฏให้เห็นในหนังสือพิมพ์นั้นมีหลายประเภท เช่น นิทาน ซึ่งมีไม่น้อยที่มาจากนิทานอีสป เรื่องประเภท "เรื่องปลาค" เรื่องประเภท "ไฉหาซัดซ่อง" ซึ่งเป็นการตั้งปัญหาหรือสมมุติสถานการณ์ขึ้นแล้วมีคำถามว่าควรจะทำอย่างไรจึงจะดีที่สุด

นิทานในหนังสือบางกอกรีคเคอร์นั้นมีใครระบุลงไปอย่างชัดเจนว่าเป็นบันเทิงคดีประเภทนิทาน แต่ใช้ว่า "คำปริศนา" บ้าง "เรื่องปดษณา" บ้าง หรือ "ปริศนา" บ้าง^{๓๔} นอกจากนี้บางทีก็ใช้ว่า "คำเปรียบเทียบ" บ้าง เป็นต้นว่า "คำเปรียบเทียบด้วยตัวฟ้า" ที่ใช้ชื่อเรื่องชัดเจนลงไปเลยก็มีเช่น "ไก่ตัวกุกกับเพชร" "ช่างทำฉคปลาค" เป็นต้น^{๓๕}

นิทานในหนังสือพิมพ์บางกอกรีคเคอร์เอามาจากนิทานอีสปไม่น้อย เช่น "ไก่ตัวกุกกับเพชร" หรือ "คำปดษณา" เกี่ยวควยหมาจิ้งจอกกับแพะ เรื่อง "หมาไล่นอกกับนายพราน" เรื่องในนิทานสุภานิต "นกมีหูหนูมีปีก" เป็นต้น

^{๓๓}วชิรญาณวิเศษ เป็นหนังสือพิมพ์ของหอพระสมุทวชิรญาณออกในสมัยรัชกาลที่ ๕ ฉบับแรกออกเมื่อวันที่ศุกร์ เดือน ๕ แรม ๑ ค่ำปีวอกยังเป็นเบญจศก ๑๒๔๗ ตรงกับปี พ.ศ. ๒๔๒๕

^{๓๔}คำว่า "ปริศนา" หรือบางที่เขียนว่า "ปดษณา" ในหนังสือพิมพ์บางกอกรีคเคอร์ มิได้ใช้ในความหมายอย่างในปัจจุบัน ซึ่งแปลว่าคำถาม ข้อความ คำชวนเงื่อนให้ทายคำที่ผูกให้แก้ (ตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๔๘๓)

^{๓๕}ดูตัวอย่างในภาคผนวก ก

ต่อจากบางกอกกรีกอเคอร์ของหมอบรัดเล ก็มีหนังสือพิมพ์ของคนไทย ออกมาบ้างคือ ครุโฆวาท ของพระองค์เจ้าเกษมสันต์โสภาคย์ ผู้ทรงเป็นทั้งเจ้าของและบรรณาธิการผู้พิมพ์อุโฆษนา ครุโฆวาท ฉบับแรกเริ่มออกเมื่อวันอังคาร เดือนแปด แรมเก้าค่ำ ปีมะจอก จ.ศ. ๑๒๓๖ (วันที่ ๗ กรกฎาคม ๒๔๑๗)^{๓๖} อันเป็นปีที่ ๖ ในรัชกาลที่ ๕ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ในแจ้งความแสดงวัตถุประสงค์ของหนังสือครุโฆวาท ฉบับแรก พระองค์เจ้าเกษมสันต์โสภาคย์ทรงแจ้งเป็นทำนองบทบรรณาธิการว่า ในหนังสือนี้จะมีเนื้อหาสาระประเภทใดบ้าง และขอเขียนประเภทหนึ่งที่บรรจุกฎด้วยคือ "เรื่องนิยายนิทานเก่าใหม่" คือ fablie ที่เป็นคติทางชักจูงปัญญาของคนไหนลาคืบ... "นิทานชุดแรกที่ปรากฏในครุโฆวาท ใช้ชื่อหัวเรื่องว่า "ว่าควายนิทานเป็นการเล่นสนุก และเป็นคติสดับสติปัญญา" เมื่อจบเรื่อง แจ้งไว้ว่านิทานนี้เป็นของ "ท่านขุนศรีทนนไชย"

นอกจากเรื่องแรกนั้นแล้ว ยังมีอีกไม่น้อยที่เป็นของ "ท่านขุนศรีทนนไชย" และที่ไม่บอกนามผู้แต่งหรือเจ้าของนิทานนั้น ๆ ไว้ท้ายเรื่องก็มี

นิทานชุดแรกที่ลงในครุโฆวาทมีสามเรื่อง^{๓๗} ๒ เรื่องแรกมีลักษณะเป็นเรื่องไทยแท้ ตัวละครเป็นมนุษย์แต่การสร้างลักษณะตัวละครก็ยังคงเป็นลักษณะของนิทานอยู่ แม้แต่การกำหนดชื่อตัวละคร เช่น ตัวละครในเรื่องแรกเป็นคนหาปลา ๔ คนชื่อ กนแหลม ชุ่มกมาก สองมือปาม และหูกาง และสร้างให้คนทั้งสี่โง่เขลาเบาปัญญาจนเกินจริง ขนาดไม่รู้วาคันใดตาย คนใดยังมีชีวิตอยู่ พฤติกรรมที่ตัว

^{๓๖}บันทึกเกี่ยวกับครุโฆวาท หนังสือพิมพ์ฉบับแรกของคนไทย ขจร สุขพานิช, ครุโฆวาท, พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพพันตำรวจเอกหม่อมเจ้า มนูญศิริ เกษมสันต์ ณ เมรุวัดมกุฏกษัตริยาราม ๑๑ มิถุนายน ๒๕๑๒, พระนคร : โรงพิมพ์แพรวการช่าง, ๒๕๑๒, หน้า ๑๑ .

^{๓๗}ดูตัวอย่างในภาคผนวก ข

ละครกระทำ ล้วนเป็นเรื่องเกินความจริงเพราะผลจากความโง่จนไม่อาจวินิจฉัย
ได้วาเมื่อไรควรทำอย่างไร ส่วนในเรื่องที่สองตัวละครก็ยังมีลักษณะเป็นตัวละคร
ในนิทาน กล่าวคือ เศรษฐี บ่าวไพร่ของเศรษฐี คนเดินทาง ตระลาการ การ
สร้างอุปนิสัยของตัวละคร ก็เป็นแบบตัวละครในนิทาน คือเรารู้จักแต่เพียงผิวเผิน
ว่าเศรษฐีนี้เป็นคนพาล ซึ่งก็รู้ตามที่บอกไว้ในเรื่องว่า "ยังมีเศรษฐีคนหนึ่งมัก
พอใจเป็นคนพาล, จนเพื่อนบ้านกลัวไปทั่วทุกคน" และรู้ว่า "ตระลาการ" เป็น
คนยุติธรรมและฉลาด โดยดูจากพฤติกรรม คือการตัดสินความของตระลาการนั้น
ส่วนนิทานเรื่องที่สามในชุดนี้ เป็นเรื่องที่มีสัตว์เป็นตัวละครเอกได้แก่
มดงาม ซึ่งเป็นผู้มีความกตัญญูคุณ พฤติกรรมที่แสดงออกคือการตอบแทนบุญคุณ
เขาที่ได้ช่วยชีวิตตนไว้ช่วยชีวิตของตนเอง

นิทานสองเรื่องหลัง กล่าวคือ เศรษฐีกับคนเดินทาง และมดงามจบเรื่อง
โดยสรุปคำสอนเตือนสติเหมือนอย่างนิทานของอีสป

เรื่องอื่น ๆ ในครุโณวาท^{๓๔} ก็ยังมีลักษณะคล้ายคลึงกับสามเรื่องแรก
เช่น เรื่องของสมภารวัดที่ "ไม่ดูจะบริสุทธ์ในทางวินัย , ชาวบ้านในประเทศนั้น
ไม่มีใครจะชอบ" ตัวละครในเรื่องนี้เป็นพระ และชาวบ้าน นอกนั้นยังเป็นเรื่องที่มี
ตัวละครเป็นสัตว์อยู่เป็นจำนวนมาก เช่น เรื่องคางคกกับคนยิงนกยาง ซึ่งมีชายคน
หนึ่งเข้ามาเกี่ยวของด้วย เรื่องหมาลักขม ตัวละครคือหมาสองตัวและลิง ๑ ตัว
เรื่องกตัญญูทั้งหลายกับกบทั้งหลาย ที่น่าสังเกตุคือนิทานเรื่องคางคกกับคนยิงนกยาง
นั้นเห็นได้ชัดว่า ใคอิทธิพลจากตะวันตกถึงมีข้อความว่า "ฝ่ายคางคกเห็นทีที่จะหา
ความ, ก็นำความไปฟ้องแก่ ๗๗ ผู้วาระชากรในสัตว์ต่าง ๆ , ซึ่งยูปิตเตอร์ตั้งไว้
นั้น..." ยูปิตเตอร์ (Jupiter) คือเทพเจ้าองค์หนึ่งในเทพนิยายกรีก

^{๓๔}ดูตัวอย่างในภาคผนวก ข

และ "ถ้านักข่าวพเจ้าตาย ขาพเจ้าก็จะได้อ่านนิตยสารอังกฤษที่ชื่อวิลกิลสันมอก
หนึ่ง"

นิทานทั้งหลายที่ได้อ่านถึงวันนี้ ถ้าจะพิจารณาในแง่ของแนวคิด^{๓๔}ก็สามารถ
ชี้ให้เห็นแนวความคิดของผู้เล่าได้ เห็นได้ชัดว่าออสปมุงให้คติสอนใจโดยสร้างเรื่องให้
สนุกพร้อมกันไปด้วย ผู้ที่จัดพิมพ์หนังสือพิมพ์บางกอกกรีตเตอร์ คงจะได้อ่านฉบับภาษา
อังกฤษแล้วคิดเห็นว่าสนุกสนาน ทั้งเป็นคติจึงแปลลงพิมพ์ นอกจากนิทานออสปแล้วก็ยัง
มีนิทานที่แต่งขึ้นเพื่อสอนใจหรือให้คติบางประการแก่ผู้อ่าน ขณะเดียวกันก็สนองความ
ประสงค์ของผู้เขียนในการจะกล่าวถึงสิ่งที่ตนต้องการพูด โดยที่ไม่กล่าวออกมาตรง ๆ
แต่ใช้วิธีเปรียบกับนิทานซึ่งทำให้เรื่องที่ตนต้องการพูดกับผู้อ่านนุ่มนวลขึ้น ไม่กระด้าง
หรือมีน้ำเสียงเป็นการตีเคียนจนเกินไป ดังตัวอย่างเรื่อง "คำเปรียบด้วยตัวฟ้า"
ที่แสดงให้เห็นโทษของการที่จะทำอะไรให้ถูกใจคนทุกคน อันเป็นสิ่งที่ทำไม่ได้หรือทำ
ได้ยากและหากจะพยายามทำให้ถูกใจคนทุกคนแล้ว ย่อมจะเกิดผลเสียมากกว่าผลดี
จากนั้นก็กล่าวถึงการทำหนังสือบางกอกกรีตเตอร์ ว่าการที่จะทำหนังสือให้ถูกใจผู้อ่าน
ทุกคน ซึ่งมีพื้นฐานความรู้และความสนใจแตกต่างกัน ย่อมเป็นไปได้ดังนี้ เป็นต้น

จะเห็นได้ว่าลักษณะนิทานที่ปรากฏในบางกอกกรีตเตอร์ และในครุโฆวาท
มีทั้งที่นำเค้าเรื่องมาจากที่อื่น มีนิทานออสป เป็นต้น และมีทั้งที่แต่งขึ้นเองส่วนใหญ่มี
ตัวละครเป็นสัตว์ ในตัวอย่างที่ยกมา ๑๒ เรื่อง จากบางกอกกรีตเตอร์ ๕ เรื่อง
จากครุโฆวาท ๗ เรื่อง นั้นมีเรื่องที่มีสัตว์เป็นตัวละครเอกอยู่ ๘ เรื่อง และที่มีคน
เป็นตัวละครสำคัญอยู่ ๔ เรื่องคือ : คำเปรียบด้วยตัวฟ้า คนหาปลาทั้งสี่
เศรษฐีกับคนเดินทาง เรื่องของสมภารวัด

^{๓๔}คำว่าแนวคิด แมจะแปลมาจาก theme เช่นเดียวกับคำว่าแก่นเรื่อง
แต่ในที่นี้ผู้วิจัยมุ่งจะให้ความหมายกว้างกว่าคำว่าแก่นเรื่อง โดยหมายถึงความคิด
หรือทัศนะ หรือลักษณะหรือสภาพของสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ที่ผู้แต่งมุ่งเสนอหรือสื่อถึงผู้อ่าน

• เจื้อ สตะเวทิน โดยยกให้เรื่องคนหาปลาทั้งสี่ซึ่งเป็นนิทานเรื่องแรก
ในครุโศลกเป็น "รุ่งอรุณแห่งเรื่องสั้นของไทย"^{๕๐}

นิทานเรื่องคนหาปลาทั้งสี่เริ่มฉายให้เห็นเค้าแล้วว่า
ท่านผู้ประพันธ์มุ่งจะเขียนให้เป็นเรื่องสั้น (สมัยโน้นเรียก
นิทานบาง, นิทานกระต๊อบ) เพราะชอคิด (theme)
ของเรื่องมุ่งแสดง "ความโลภ" ของคนเพียงอย่างเดียว
ทั้งเป็นเรื่องราวของคนธรรมดาที่มีอยู่จริง (realism)
โดยแท้ จึงน่าจะให้เกียรติในวงวรรณกรรมไทย ว่าเรื่อง
นี้คือรุ่งอรุณแห่งเรื่องสั้นของไทยทีเดียว แม่ท่านจะเรียก
ว่านิทาน ก็มีลักษณะเป็น short story ตามหลักของ
วรรณคดีสากล

กล่าวโดยสรุป งานเขียนประเภทบันเทิงคดีที่ปรากฏในหนังสือพิมพ์ในรูป
ของนิทานนี้ พอจะชี้ให้เห็นได้ว่าเมื่อผู้อ่านลดความสนใจจากเรื่องจักร ๆ วงศ์ ๆ
อันเป็นนิทานรอยกรงขนาดยาวลงบ้างแล้ว บันเทิงคดีในรูปของนิทานรอยแก้ว
ขนาดสั้น ก็ปรากฏขึ้นแทน ระยะเวลาซึ่งอยู่ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัว การประพันธ์เจริญขึ้นมากเพราะการศึกษาภายในประเทศเจริญขึ้น ทั้ง
ผู้ไปศึกษาต่างประเทศและนำวิทยาการใหม่ ๆ กลับมาก็มักทำให้มีผู้สนใจการ
อ่านและเขียนหนังสือกันอย่างกว้างขวาง การประพันธ์ได้เปลี่ยนแนวจากรอยกรง
เป็นรอยแก้วและจากความนิยมนิยายอิงพงศาวดารจีนและเรื่องจักร ๆ วงศ์ ๆ มา
เป็นเรื่องแปลจากบันเทิงคดีภาษาตะวันตก และเรื่องอ่านเล่นที่แต่งใหม่ในลักษณะของ
เรื่องสั้นและนวนิยาย^{๕๑}

^{๕๐} เจื้อ สตะเวทิน, ภาษาไทยอุดมศึกษา (เล่ม ๑), หน้า ๕.

^{๕๑} สุพรรณี วราทร, เรื่องเติม, หน้า ๗๑.

เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี (สนั่น เทพหัสดิน ณ อยุธยา) ได้เขียนไว้ในคำนำลัทธิวิทยา ฉบับแรก เมื่อเดือนกรกฎาคม ร.ศ. ๑๑๘ (พ.ศ. ๒๔๔๓) เป็นเครื่องยืนยันอันให้เห็นความเปลี่ยนแปลงนี้ว่า

เราเกือบจะกล่าวไควว่าเวลานี้กลอนจักร ๆ วงษ์ ๆ เป็นของที่ไม่มีใครเอาใจใส่เท่าใดแล้ว แลตามความเห็นของเรานั้น ถ้าเอาเรื่องมาแต่งเป็นกลอนเขาแล้วทำให้เรื่องหายขบขันเสียโดยมาก แลเรื่องที่แต่งเป็นกลอนไควนั้น มักเป็นเรื่องที่แต่งสำหรับอ่านกลอน หาใช่สำหรับอ่านเนื้อเรื่องไม่ เพราะเรื่องเหล่านี้พอจับอ่านเขาก็าคหาหาไควเสียเกือบหมดแล้วความนิยมหนุจะไปช้ายักขยแล้วไควลูกสาวยักขยเป็นเมียคนหนึ่ง แลไปไควอีกคนหนึ่งแลมีลูก ๆ ยักขยไควลูกสาวตามพอตอ ๆ กันไป การที่เรากล่าวมาดังนี้ มิใช่จะติเตียนกลอนว่าเป็นของไม่ดีเมื่อใด เราเองก็ชอบเรื่องกลอนอยู่ แต่ถึงอย่างนั้นก็ ความจริงยังยืนที่อยู่ว่าเวลานี้ไม่มีใครเอาใจใส่เรื่องกลอนดังที่กล่าวมานั้นเท่าใดแล้ว....^{๕๗}

บันเทิงคดีในรูปแบบใหม่ที่ผู้อ่านหันมาสนใจนี้ แม้ในระยะแรก ๆ จะดูเป็น "นิยาย" มากไปหน่อย เพราะเป็นเรื่องของสัตว์พูดได้ แต่ต่อมาที่มีการเปลี่ยนแนวไปบ้าง มีเรื่องราวของมนุษย์ปรากฏบ้าง และแม้จะเป็นเรื่องที่ "เป็นไปได้" อยู่มาก แต่ก็เป็นที่สนทนาระหว่างภาพชีวิตประจำวันของชาวบ้าน การดำรงชีวิตในดินนั้น ๆ ของคนธรรมดาสามัญอันเป็นวิถีการดำเนินชีวิตของคนในสังคมจริง ๆ ดังปรากฏในเรื่องคนหาปลา เรื่องของสมภารวัด เรื่องเศรษฐีกับคนเดินทาง ดังกล่าวแล้วเป็นต้น

จากหลักฐานข้อมูลข้างเสนอแล้ว ผู้วิจัยจึงเห็นสมควรที่จะจัดว่านิทานเป็นงานเขียนประเภทบันเทิงคดี ที่มีเค้าว่าคลี่คลายมาเป็นเรื่องสั้นในสมัยต่อ ๆ มา

^{๕๗} เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี, "คำนำ" ลัทธิวิทยา, ๑ (กรกฎาคม ร.ศ. ๑๑๘ [พ.ศ. ๒๔๔๓]), หน้า ๑.

๓.๒.๓ งานเขียนประเภท "ปัญหาชีวิตของ" ในวชิรญาณวิเศษ

วชิรญาณวิเศษเป็นหนังสือพิมพ์ของหอพระสมุทวชิรญาณออกเป็นรายสัปดาห์ เริ่มออกฉบับแรกเมื่อวันอังคาร ขึ้น ๔ ค่ำ เดือนมกราคม ปีระกา สัปตศก ๑๒๔๙^{๔๔} โดยมติของกรรมลัมปาติกสภา ในการประชุม ณ หอพระสมุทวชิรญาณ ณ วันเสาร์ เดือนอ้าย แรมห้าค่ำ ปีระกา สัปตศกศักราช ๑๒๔๙ อันมีพระเจ้านองยาเชอกรมหมื่นพิชิตปรีชากรเป็นประธานายก ได้ประชุมเรื่องจะออกวชิรญาณประจำเดือนอีก ซึ่งได้เรีกร้าไป ว่าให้พระยาศรีสุนทรโวหาร เป็นผู้จัดเรียบเรียงและตรวจสอบ และให้พระเจ้านองยาเชอพระองค์เจ้าคิศจารกุมาร ซึ่งทำหน้าที่บรรณารักษ์ ทรงรับไปตีพิมพ์ให้ได้ออกทุกเดือน ส่วนเงินที่เหลือสภานายกเห็นว่า "ควรจะต้องตั้งหนังสือพิมพ์ให้ออก ๘ วันครั้งหนึ่ง อีกสักอย่างหนึ่งจะได้เป็นคุณประโยชน์ในการที่ใช้เงินดีกว่าอย่างอื่น"^{๔๕}

หนังสือวชิรญาณวิเศษนี้เป็นหนังสือพิมพ์เบ็ดเตล็ด^{๔๖} มีทั้งข่าวสารและแจ้งความ กิจการของหอพระสมุทวชิรญาณ แจ้งความและข่าวสารทั่ว ๆ ไป และมีทั้งบันเทิงคดี ซึ่งส่วนใหญ่เรียกชื่อวานิทานบาง เรื่องปลาดิบบาง นอกจากนี้ยังมีกวีนิพนธ์โคลงกลอนต่าง ๆ เป็นต้น

เมื่อวชิรญาณวิเศษออกมาได้เป็นปีที่สี่ ก็ได้มีขอเขียนชนิดใหม่ขึ้นชื่อว่า "อธิบายปัญหาความชีวิตของ" มีคำอธิบายถึงขอเขียนประเภทนี้ว่า

หนังสือวชิรญาณ [หมายถึงวชิรญาณวิเศษ] ในปีที่ล่วงมา
โคลงโคลงทนายไวช่างทนายทุกฉบับ ทานสมาชิกรักก็ไชช่วยคิด

^{๔๔}วชิรญาณวิเศษ, ๑, แฉกษ ๑ (กุมภาพันธ์, พฤษภาคม, สัปตศก ๑๒๔๙/ พ.ศ. ๒๔๒๘/)

^{๔๕}เรื่องเดียวกัน, แผนเดียวกัน

^{๔๖}"คำนำหนังสือพิมพ์วชิรญาณ," วชิรญาณ ตอนที่ ๑ (ตุลาคม ร.ศ.

โคลงแก้ไขส่งมาเป็นคราว ๆ เสมอมิไค้ขาด เป็นการ
สนุกี่สนานในหนังสือพิมพ์อย่าง ๑ แต่ป็นเห็นควรจะยัก
ไปอย่างอื่นไม่ไห้จกวาง จึงไค้คิดเป็นปัญหาคัน ๆ ลวน
แต่ไค้ตัดสินความซัดของตาง ๆ ทั้งนั้น เรียกว่า "ปัญหา
ความซัดของ" จะลงทหายหนังสือวิริญาณแทนโคลงทหาย
ต่อไป ทานสมาธิจะแกปัญหอยางนี้ไมคองแตงเป
โคลง วามๆ เปนความเหตรง ๆ ออย่าไหยาวหลายบันทัด
นัก จะลงชื่อโดยตรงดาลงอักษรคำหมายแทนชื่อก็ตาม
ขอไหส่งความแกมาในระหวาง ๗ วัน แต่ไค้ออกปัญหาไป^{๔๗}

จากค่านำของขอเขียนประเภท "ปัญหาความซัดของ" คังกล่าวไห้
เห็นวัตถุประสงค์หรือความมุ่งหมายของผู้เขียนหรือผู้ริเริ่มงานเขียนประเภทนี้ กับ
เห็นลักษณะของงานเขียนชนิดนี้ไค้ดังนี้คือ

๑. ต้องการไห้เป็นขอเขียนเล่น ๆ เพื่อความบันเทิง "เป็นการ
สนุกี่สนานในหนังสือพิมพ์อย่าง ๑"
๒. เป็นเรื่องไค้คิดแกงขันคังที่กล่าววว่า "จึงไค้คิดเปปัญหาคัน ๆ"
และเป็นเรื่องประเภทเรื่องขัน ๆ เป็นส่วนมาก
๓. ต้องการไห้เขียนมา "สั้น ๆ" โดยแสดงทัศนออกมาตรง ๆ
ไมอ้อมค้อม คังทว่า "วามาเปความเหตรง ๆ ออย่าไหยาวหลายบันทัดนัก"
๔. มีการกิดผูกเรื่องไห้เกิดเป็นปัญหา เหมือนการสร้างความซัดแยง
หรือสร้างปมในเรื่องสั้นส่วนมาก และหาทางแก้ไขปัญหานั้นคังลักษณะของเรื่องสั้น
ที่เมื่อมีการผูกปมแล้ว ก็มีการคลายปมในเนื้อเรื่อง "ลวนแต่ไค้ตัดสินความซัดของ
ตาง ๆ ทั้งนั้น"

^{๔๗}"อธิบายปัญหาความซัดของ", วิริญาณพิเศษ ๔, แผ่น ๑ (เดือน ๑๑,
จ.ก.๑๒๕๐ [พ.ศ.๒๔๓๑]), หน้า ๔.

ลักษณะทั้ง ๔ ประการดังกล่าวเป็นลักษณะที่คล้ายคลึงกับลักษณะของเรื่อง
สั้น แต่มีส่วนที่ผิดแปลกไปเล็กน้อยคือ

๑. มุ่งแต่ให้เป็นเรื่องประเภทขบขันเท่านั้น (แท้จริง ๆ แล้วเรื่อง
ราวใน "ปันทหาความซัดของ" มิได้เป็นเรื่องขบขันเสียทั้งหมด)

๒. มีผู้แต่ง ๒ ฝ่าย ฝ่ายหนึ่งสร้างปม อีกฝ่ายหนึ่งคลี่คลายปมที่ฝ่าย
แรกคิดผูกไว้

๓. เนื้อเรื่องไม่จบในฉบับเดียวกัน เมื่อผูกปมหรือกล่าวถึงความซัด
ของในปัญหาหนึ่งแล้ว ก็ให้ผู้ที่ประสงค์จะแก้ปัญหามาเขียนตอบมา และลงพิมพ์ใน
หนังสือพิมพ์เล่มต่อไป และผู้ที่แก้ปัญหามีหลายคน และแสดงทัศนะแตกต่างกันไป นี้
แสดงให้เห็นว่าจากจุดเริ่มจุดเดียวกัน หรือจากความซัดแย้งหรือปมเดียวกัน อาจมี
วิธีการคลี่คลายไปไต่ต่าง ๆ สุดแต่แต่ทัศนะของผู้คลี่คลายปมแต่ละคน

เมื่อพิจารณาข้อเขียนประเภท "ปันทหาความซัดของ" ในวาริชิรญาณวิเศษ
แล้ว จะพบลักษณะที่คล้ายคลึงกับลักษณะของเรื่องสั้น ในส่วนที่เป็นลักษณะสำคัญ ซึ่ง
จะได้ยกตัวอย่างปัญหาที่ ๑ มาประกอบการพิจารณาดังนี้ คือ

ปันทหาซัดของที่ ๑^{๔๔}

นาย ก, เป็นเสมียน ทำการอยู่ที่ออฟฟิศแห่ง ๑
ในพระบรมมหาราชวัง วันหนึ่งเจริญกิจออฟฟิศแล้ว
เวลาบ่าย ๕ โมงเศษจะกลับไปบ้าน ครั้นไปถึง,
หัวป้อมพอสวนกับพระยา ข, ซึ่งนาย ก, รู้จักแต่
มิได้คุ้นเคยพูดคุยจากกันมาแต่ก่อน เวลานั้นโพลเพล
จวนค่ำ พระยา ข, เห็นไมถุนต์สำคัญนาย ก, ว่า
เป็นพระองค์ ค, ก็แอบเขาข้างทางลงนั่งยกมือ

^{๔๔}วาริชิรญาณวิเศษ เล่ม ๔, หน้า ๘

ถวายบังคม นาย ก, นาย ก, จะควรทำอย่างไรดี

แก้ปัญหาคำของที่ ๑๕๕

ปัญหาคำของที่ ๑ แก่แล้ว ตัวปัญหาวา "นาย (ก) เป็น
เสียนทำการอยู่ที่ออฟฟิศ [ออฟฟิศ] แห่งหนึ่งในพระบรม
มหาราชวัง วันหนึ่งเครีปค้อออฟฟิศ [ออฟฟิศ] แล้ว เวลา
บาย ๕ โมงเศษ จะกลับไปบ้าน ครั้นไปถึงหัวปอมพอสวน
กับพระยา ข ซึ่งนาย ก รู้จัก แต่มิได้คุ้นเคยพูดจากันมา
แต่ก่อน เวลานั้นโพลเพลจวนค่ำ พระยา ข เห็นไม่ถนัด
สำคัญนาย ก ว่าเป็นพระองค์ ค ก็แอบเขาข้างทาง ลง
นั่งยกมือถวายบังคม นาย ก ๆ จะควรทำอย่างไรดี

๑. ปัญหาข้อนี้ ถ้านาย ก จะทำเฉยเสีย พระยา ข คง
จะมีความพอใจในพระองค์ ค กับทั้งจะได้อายกับนาย
ก่าทาสซึ่งตามมานั้นควย ถ้าจะคิดหาพระองค์ ค จะมีความ
บาดหมางสักก็อย่างใดอย่างหนึ่งแมคต่อไปขางนาพระยา ข
พบปะพระองค์ ค เขาจริง ๆ ก็จะไม่ทำกิริยาอันเคารพ
เหมือนดังที่เคยทำมาแล้ว ฝ่ายพระองค์ ค เมื่อเห็นพระ
ยา ข ทำกิริยาอันกระดางคังนี้ ก็จะมีคามหมุนหมองอยู่
ในพระไทย ก็นับว่าเป็นการเสียประโยชน์อย่างหนึ่ง ถ
นาย ก จะแสดงตัวออกให้พระยา ข เห็นว่ามีไซพระองค์
ค พระยา ข ก็จะมีคามละอายแก่นาย ก สวนตัวนาย
ก ก็จะมีคามกระดากในพระยา ข เพราะเหตุที่โค
เกียรติยศอันไม่สมควร ถาพระยา ข กับนาย ก จะไป
พบปะกันขางนา มีพระยา ข ก็นาย ก คงจะหลีกเลียง
กันไป แมมีราชการรอนจำเป็นที่จะตองไปโดยเร็วก็
กระทำให้เสียเวลาใด ก็นับว่าเป็นการเสียประโยชน์
อย่างหนึ่ง เห็นว่า นาย ก เมื่อเห็นพระยา ข ยกมือ
ขึ้นถวายบังคมนั้น ควรจะเปิดหมวกค่านับรับพระยา ข
แล้วทำกิริยาอย่าให้แปลกปลาดกว่าปรกติ เมื่อจะเปิดหมวก

นั้นอย่าให้สูงให้ต่ำนัก เปิดแต่พอบังหน้า นาย ก ใว้อย่า
โทพระยา ข จำหนาไคสนัด ขาพเจ้าเหเนาทำคั้งนี้
เป็นการเกือกกุลแกพระยา ข แลพระองค์ ค ทั้งตัวนาย
ค ก็ไม่เสียประโยชน์อันไคควย

ศุกข์

๒. เมื่อพระยา ข ถวายบังคม นาย ก คั้งนี้แล้ว นาย
ก ควรนั่งลงกับพื้นแลยกมือไหว พระยา ข ถากกราบ
ก็ยิ่งเป็นการเคารพดีมาก แลวเรียนแกพระยา ข ว่า
ขอรับประทานูโทษ เจ้าคุณเห็นจะสั่งเกดกระดมผัดไป
เมื่อทำคั้งนี้แล้ว ถึงพระยา ข จะเกดความอวยขวยเขิน
ขึ้นก็จะไม่สู้กระไรนัก เพราะพระยา ข ไม่สั่งเกดเอง
เหเนาเป็นดีกวาที่นาย ก จะประพดค็อยางอื่น

คารโว

๓. นาย ก ควรจะทำไมรู้ไม่เหเน เงินหลีกเลยเฉยไป
เสียค็อกวา ถาทำรุทำเหเนเขา พระยา ข ก็จะมีพาสไกรธ
แกเกอเขาเป็นแเน ถาเงินทำไมรู้ไม่เหเนไปเสียเขนนั้น
พระยา ข ก็คงจะเกออยู่นั้นเอง แต่จะไกรธนาย ก ไม่
ไค เพราะพระยา ข ก็คงจะเขาใจวา นาย ก ไม่ไค
สำคัญวาไหวตนคั้งนี้

๔. นาย ก ควรจะบอกแกพระยา ข โดยเคารพว่า ตัว
เป็นนาย ก คอก แลวไม่ควรจะพุดการเรื่อนี้กับคนอื่น
อีกค็อไป เพื่อจะไคไม่เป็นที่เสียแกพระยา ข ผู้ทำผัดโดย
ความไมรู้ แลจะจะไคปองไม่ใหม่มีความเสียหายแกพระองค์
ค ซึ่งจะเป็นขึ้นไค ในเวลาดี นาย ก ประพดค็เป็นค็อยาง
อื่นแล้ว พระยา ข จะเขาใจผัดไปวาพระองค์ ค ไม่มี
อธยาไครยอันสมควร ควยเหทวาทูการที่เปนมผัดไปคั้งนี้มี
นาย ก ผู้เคียวที่จะเป็นผแให้ถูกขึ้นไค เมื่อพระยา ข
จะกลับไกรธเอา นาย ก ก็ไม่เป้นความผัดค็องนาย ก
เพราะวาถา นาย ก ประพดค็อยางอื่นนอกจากนี้ เป้นที่

เสียมากแก่ผู้อ่านหลายคน

จากปัญหาข้อที่ ๑ นี้จะเห็นลักษณะคล้ายคลึงกันระหว่างข้อเขียนประเภทนี้กับเรื่องสั้นคือ

๑. มีแก่นเรื่อง ปัญหาข้อที่ ๑ มีแก่นเรื่องแสดงความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลต่างชั้นกัน คือขุนนางกับเสมียน โดยขุนนางจะรู้สึก "เสียหน้า" ที่แสดงการวบนอบเสมียนด้วยความสำคัญผิดว่าเป็นเจ้านาย

ปัญหาข้อที่ ๓ และที่ ๕ ซึ่งต่อเนื่องกัน จะมีแก่นเรื่องแสดงปัญหาอันเกิดจากประเพณีการแต่งงานแบบเก่าที่พ่อแม่จะถือสิทธิ์ยกลูกให้ใครก็ได้โดยมิได้ไถถามความความสมัครใจก่อน ปัญหาข้อที่ ๕๒ มีแก่นเรื่องแสดงถึงอำนาจบารมีของภรรยาขุนนางที่มียศศักดิ์สูงกว่า ซึ่งมักชอบให้ใคร ๆ โดยเฉพาะผู้ที่ต่ำกว่าคิดอะไรเห็นอะไรตามความคิดเห็นของตน และจะรู้สึกไม่พอใจผู้ที่มิได้ทำตามความคิดเห็นตน^{๕๐}

๒. มีโครงเรื่อง จากแก่นเรื่องทั้งผู้ตั้งปัญหา และผู้แก้ปัญหาก็ช่วยกันสร้างโครงเรื่องขึ้นว่าถ้าแก่นเรื่องเป็นอย่างนี้ โครงเรื่องควรจะเป็นอย่างไรหรือโครงเรื่องควรจะเป็นอย่างไรไต่ถาม ผู้ตั้งปัญหาได้สร้างปม ผูกปมขึ้น ผู้แก้ปัญหาก็เป็นผู้ต่อโครงเรื่องดำเนินเรื่องและคลี่คลายปม

๓. มีตัวละครน้อย ปัญหาข้อที่ยกเป็นตัวอย่างมีตัวละครเอกเรื่องละ ๒ ตัวเท่านั้น ก็ดำเนินเรื่องไปได้สมจริง

๔. ตัวละครมีลักษณะสมจริง การกำหนดตัวละครได้กำหนดตัวละครที่สามารถพบเห็นได้ กล่าวคือ ปัญหาแรกมีนาย ก "เป็นเสมียนทำการอยู่ที่ออฟฟิศแห่งหนึ่งในพระบรมมหาราชวัง" และพระยา ข ซึ่งก็ย่อมต้องมีกิจอันเกี่ยวข้องกับพระบรมมหาราชวังด้วยเช่นกัน การสร้างลักษณะอุปนิสัยแม่จะยังไม่ชัด แต่ก็พอ

^{๕๐} ดูตัวอย่างปัญหาข้อที่ ๓, ๕ และ ๕๒ ในภาคผนวก ค

เห็นได้ว่ากิริยาอาการที่แสดงต่อกัน ความรู้สึกในอันจะเกิดความกระตือรือร้น-
เคื่อง ละอายที่ตายบังคับนาย ก ควบคู่สำคัญกว่าเป็นเจ้านาย เป็นต้น เป็น
อารมณ์ความรู้สึกของมนุษย์จริง ๆ หรือกำหนดคนนาย ก "คนที่มีทรัพย์มีเรือก
สวนไร่นา ผู้คนจำทาสมาก" และในปัญหาที่ ๓ หรือ "คุณหญิง ค" "แม่ ก"
และตัวละครที่ถูกเอ่ยถึงคือ "พระยา ป" เป็นต้น ล้วนมีบุคลิกลักษณะและฐานะ
ทางสังคมสอดคล้องกับความเป็นจริงในสมัยนั้นทั้งสิ้น

พฤติกรรมของตัวละครสมจริง ตามฐานะและบทบาทที่ยึดถือกันอยู่ในสังคม
ที่ถือว่าราชการชั้นผู้ใหญ่พระยาทั้งหลาย ตลอดจนบุตรภรรยาย่อมมีเกียรติสูงกว่า
นาย ก หรือนาง ก หรือแม่ ก ซึ่งเป็นบุคคลสามัญ ดังนั้นปัญหาที่เกิดขึ้นก็คือ บุคคล
ผู้น้อยเหล่านี้กระอักกระอ่วนใจหรือไม่สบายใจ หากจะต้องทำอะไรให้เป็นที่ยึดเคื่อง
ใจของบุคคลชั้นผู้ใหญ่ดังกล่าว

๕. บรรยากาศสมจริง เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นจากพฤติกรรมของตัว
ละครตามฐานะและบทบาทดังกล่าว ทำให้เกิดบรรยากาศอันน่าอัศจรรย์ บรรยา-
กาศนี้จะคลายลงเมื่อมีการคลี่คลายปมในเวลาต่อมา

ฉากของเรื่องเป็นฉากที่พบเห็นได้ในชีวิตประจำวัน ซึ่งทำให้ผู้อ่านใคร่รู้สึก
ใกล้ชิดเหตุการณ์มากกว่าฉากในนิทานต่าง ๆ ดังได้กล่าวมาแล้ว ฉากในปัญหา
ซัดของระบูลงไปว่า ในพระบรมมหาราชวัง หรือบ้านเรือนของนาย ก ที่อยู่ที่เมือง
นครไชยศรี และเขามารับเบี้ยหวัดในกรุงเทพฯ การนั่งเรือไฟไปดูการประทับประ-
คาศระที่ป้อมไฟตามลำน้ำในงานเฉลิมพระชนมพรรษา ตลอดจนพฤติกรรมและเหตุ-
การณ์ตามฉากเตน การหมั้นหมายสู่ขอด้วยทอง การจะออกไปปลูกเรือนแต่งงาน
เหล่านี้ เป็นต้น

ส่วนที่ซัดไปคือการสร้างบทสนทนา ใน "ปัญหาความซัดซ่อง" ไม่มีบท
สนทนาของตัวละคร เป็นแต่เพียงบทบรรยายเท่านั้น อย่างไรก็ตามก็ยังพอมองเห็น
ความพยายามที่จะสร้างบทสนทนาให้เหมาะแก่ฐานะและสภาพของตัวละครอยู่บาง
ตัวอย่างเช่น ในปัญหาซัดซ่องที่ ๕๒ ส่วนที่แก้ปัญหายุ่งใ้ชื่อนามแฝงว่า "ทำแสง"
แนะนำแม่ ญ ว่า

ถ้าคุณหญิงเจียรโนว่าที่ตรงนั้นเป็นอย่างนี้ ที่ตรงนั้น
เป็นอย่างนั้น กิ่งนี้ ตรงไหนแม่ ญ เพนวาไมงามก็
ควรรับว่า "เจาคะ" ตรงไหนเห็นวางามก็ควรนั่ง
เสีย

หรือผู้ที่ใช้นามแฝงว่า "บิดาตรง" เขียนนะแม่ ญ ว่า

แม่ ญ ควรตอบว่า "เมื่อแรกคุณฉันเห็นงามก็
เคียวหนูไต่ไมเห็นงามเสียแล้วละเจาคะ" ถ้าคุณหญิง
ยังให้ช่วยตีโนนคินอีกก็ให้ตีว่า "แดงอย่างนี้ถ้าตีก็
เขาไฟก็จะหมดไปทุกที ๆ มีคเสียแล้วก็จะดูไมใด
ที่เคียว" ถายังไม่พอใจคุณหญิงให้พลอยพะยัก ๆ
ถูให้ตีอีก ที่ไหนตีถูกเป็นความจริงก็ให้ "เจาคะ
เจาชา" ไป ที่ไมถูกก็ทำไม่ได้ยินเสียบาง

ตัวอย่างของแม่ ญ นี้เห็นได้ชัดว่ามีการใช้สรรพนาม มีคำสั่งท่ายแสดงฐานะผู้พูด
ว่าต่ำกว่าผู้ฟัง ดังนั้นเป็นคน

จากลักษณะต่าง ๆ ดังกล่าว ผู้วิจัยจึงเห็นว่า "บัณฑิตหาความซัดซ่อง" ใน
วชิรญาณวิเศษเป็นงานเขียนอีกประเภทหนึ่ง ที่เป็นต้นเค้าในงานเขียนในยุคต่อ ๆ
มา มีความคิดและจินตนาการคลี่คลายไปในทางสร้างเป็นเรื่องสั้นขึ้นมา แต่ทั้งนี้
มิได้หมายความว่า "บัณฑิตหาความซัดซ่อง" จะเป็นต้นเค้าของเรื่องสั้นตั้งแต่เรื่อง
แรก ทั้งนี้เพราะงานเขียนที่เริ่มมีลักษณะเป็นเรื่องสั้นเรื่องแรก ๆ นั้น ได้ปรากฏ
ในหนังสือวชิรญาณวิเศษ ตั้งแต่ปีที่ ๑ ที่มีการจัดพิมพ์หนังสือพิมพ์นี้ออกมา ส่วน
"บัณฑิตหาความซัดซ่อง" เพิ่งเริ่มมีขึ้นในปีที่ ๔ ผู้วิจัยหมายว่า "บัณฑิตหาความซัดซ่อง"
เป็นงานเขียนอีกประเภทหนึ่ง ที่มีส่วนทำให้เกิดความคิดแต่งเรื่อง สร้างเรื่อง โดย
ใช้บุคคล ฉาก และเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นและพบเห็นได้ในชีวิตประจำวัน ตลอดจนการ
สร้างปมในโครงเรื่อง ซึ่งเรื่องสั้นในสมัยต่อ ๆ มาก็มียุทธวิธีเหล่านี้เช่นกัน

๓.๓ ลักษณะเรื่องสั้นในวชิรญาณวิเศษตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๒๔ ถึง ๒๔๓๓

หนังสือพิมพ์วชิรญาณวิเศษได้ตีพิมพ์ออกทุก ๗ วัน สืบเนื่องเป็นเวลาดัง
๕ ปี นับแต่ปี จ.ศ. ๑๒๔๙ (ตรงกับ พ.ศ. ๒๔๒๔) จนถึงปี ร.ศ. ๑๑๓ (ตรงกับ

พ.ศ. ๒๔๓๗)^{๕๑} ในช่วงระยะเวลา ๕ ปีนั้น มีงานเขียนบันเทิงคดีร้อยแก้วที่มีลักษณะเป็นเรื่องสั้นอยู่หลายเรื่อง บางเรื่องไม่ได้รับการจัดให้เข้าอยู่ในงานเขียนประเภทหนึ่งประเภทใด มีแต่ตัวเรื่องขึ้นมาเฉย ๆ งานเขียนแบบนี้ผู้วิจัยจะขอจัดเข้าเป็น หมวดเรื่องสั้น ซึ่งจะไดกล่าวถึงลักษณะปลีกย่อยต่อไป ตัวอย่างเรื่องพวกนี้ได้แก่

"สนุกินนิกร" เล่มที่ ๑ แผ่น ๒๔

"ราตรีวันสิ้นปี" เล่มที่ ๑ แผ่น ๒๖

"พระเปี้ยให้ทานธรรม" เล่มที่ ๒ แผ่น ๓๓

"ความรัก" เล่มที่ ๖ แผ่น ๒๓

"โชห็นคารานชำของเรา" เล่มที่ ๕ แผ่น ๑

"ความรักของผุราย" เล่มที่ ๖ หน้า ๖๑, ๗๔, ๘๘, ๑๑๐, ๑๑๕

"กระโดดครั้งท้าย" เล่มที่ ๕ แผ่น ๓, ๔, ๕ (๓ ตอนจบ)

"ทาบอดสอดตาเห็น" เล่มที่ ๕ หน้า ๓๐๕-๓๑๐ เป็นต้น

งานเขียนบางเรื่องถูกจัดเข้าประเภทหรืออาจเรียกได้ว่าเป็นการจัดหมวดให้

^{๕๑} ใน "คำนำหนังสือพิมพ์วิชิรญาณ" ใน วิชิรญาณ ตอนที่ ๑ เดือนตุลาคม ร.ศ. ๑๑๓, หน้า ๒ มีข้อความกล่าวถึงการที่จะเลิกพิมพ์หนังสือวิชิรญาณพิเศษราย ๗ วันว่า

หนังสือวิชิรญาณพิเศษซึ่งออกเป็นแผนปลีกอยู่ทุก ๗ วัน ทุกวันนี้ เป็นกระดาษใบปลิวเก็บรักษายาก อนึ่งจะจัดว่าเป็นหนังสือพิมพ์จดหมายเหตุชาวก็มีใจ หรือจะเป็นหนังสือเอกเทศแสดงวิชาประเภทนั้นใดก็ไม่เชิง อยู่ในเป็นหนังสือพิมพ์เบ็ดเตล็ดซึ่งนิยมกันว่าเป็นหนังสือพิมพ์อย่างเฉว สมควร จะแก้ไขรวบรวมออกเป็นรายประจำเดือน เดือนละเล่มเสมอไป วิชิรญาณรายเดือนเล่มแรกจึงเริ่มออกในเดือนตุลาคม รัตนโกสินทรศก ๑๑๓ "ซึ่งเป็นเดือนท้ายปลายเขตรกำหนดปีที่กรรมสัมปาทิกสภาสำหรับนี้ได้อุตสาหะรับภาระมาจนตลอดเวลานานแล้ว"

แกเรื่องเหล่านี้อยู่ ๒ หมวด ได้แก่ หมวดนิทาน^{๕๒} ตัวอย่างเช่น^{๕๓}

"ขรัวเพชกับประสดีแก้ว" เล่มที่ ๓ ฉบับที่ ๑

"ปากหลวงถ่ายบัสสาวะรดเด็ก" เล่มที่ ๓ ฉบับที่ ๓๒

"ซุกทรัพย์ในนา" เล่มที่ ๓ ฉบับที่ ๔๗

"นิทานเรื่องโง่ง"^{๕๔} เล่มที่ ๖ เป็นต้น

อีกหมวดหนึ่งคือ หมวดเรื่องปลาดุก ตัวอย่างเช่น^{๕๕}

เรื่องปลาดุก "ดูย ดูย"^{๕๖} เล่ม ๔ ฉบับที่ ๖

เรื่องปลาดุก "อิลอยป้อยแอ"^{๕๗} เล่มที่ ๔ ฉบับที่ ๒

เรื่องปลาดุก "จับคำดล่ำแดง" เล่มที่ ๔ ฉบับที่ ๗

เรื่องปลาดุก "จุกไตคำตอ" เล่มที่ ๔ หน้า ๑๕๓-๑๕๔

^{๕๒}ข้อเรื่องของเรื่องเหล่านี้นั้นส่วนที่แจ่งไวที่สารบาญ กับส่วนที่เป็นหัวเรื่องก่อนจะถึงตัวเรื่องมักเขียนติดกัน นิดที่ตัวสะกดบาง เช่น เรื่อง "ขรัวเพชกับประสดีแก้ว" -ในสารบาญสะกดอย่างนี้ ในส่วนหัวเรื่องเล่มหนึ่งสะกดว่า "ขรัวเพชกับประสดีแก้ว" อีกเล่มหนึ่งสะกดว่า "ขรัวเพชกับประสดีแก้ว" หรือเรื่อง "ซุกทรัพย์ในนา" ในสารบาญเล่ม ๓ เป็น "บิคากับบุตร" ที่หัวเรื่อง เป็นต้น

^{๕๓}ดูตัวอย่างเรื่องบางเรื่องของหมวดนี้ในภาคผนวก จ

^{๕๔}"นิทานเรื่องโง่ง" ภาคผนวก จ, วิทยานิพนธ์เรื่องเดิมของสุพรรณิ วราทร, หน้า ๓๖๕-๓๖๗ .

^{๕๕}ดูตัวอย่างเรื่องบางเรื่องของหมวดนี้ในภาคผนวก จ

^{๕๖}"ดูย ดูย" ,ภาคผนวก จ, วิทยานิพนธ์เรื่องเดิมของสุพรรณิ วราทร, หน้า ๓๕๔-๓๖๔ .

^{๕๗}"อิลอยป้อยแอ", ภาคผนวก จ, เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๖๔-๓๗๐ .

เรื่องปลาด "อเล็กเท็กลาก" เล่มที่ ๕ หน้า ๑๑๖-๑๑๘

เรื่องปลาด "ตำนานพริกละลายแม่น้ำ" เล่มที่ ๕ หน้า ๑๗๖-๑๗๘

เรื่องปลาด "รุมายากนาน รุนอยพลอยรำคาญ" เล่มที่ ๕

หน้า ๑๘๗-๑๘๘

เรื่องปลาด "ทำคุณไม้มูซาโทษ โปรดส์ตัวไม่ได้บาย" เล่มที่ ๕

ฉบับที่ ๑๒ เป็นต้น

แนวงานเขียนบันเทิงคดีร้อยแก้วในหนังสือพิมพ์วิษณุภูมิพิเศษ จะถูกจัดแบ่งเป็น ๓ หมวดกึ่งกลาวมาแล้วข้างต้น แต่เมื่อพิจารณาตามลักษณะสำคัญ ๆ ของเรื่องสั้นแล้ว เรื่องเหล่านั้นมีไคลแตกต่างกันเท่าใดเลย มีส่วนที่เห็นเป็นข้อแตกต่างอันเห็นได้ชัดอยู่เพียงข้อหนึ่ง กล่าวคือ เรื่องในหมวดเรื่องปลาด ส่วนมากจะเป็นเรื่องที่เกิดขึ้นมาจากคำประหลาด ๆ (เช่น "ดูย ดูย" "อิลอยป้อยแอ" "อเล็กเท็กลาก") ซึ่งบางคำก็มีความหมายแสดงลักษณะบางประการ เช่น "อิลอยป้อยแอ" เป็นลักษณะเฉื่อยชา แชเชื่อน ไม่มีความกระตือรือร้นที่จะกระทำการใด ๆ ให้เสร็จ ๆ ไป หรือคำ "อเล็กเท็กลาก" หมายถึงลักษณะกิริยาอาการรุ่มร่าม ไม่เรียบร้อยที่ไซว่า ทะเล็กทะเล็กในปัจจุบัน บางเรื่องก็เป็นเรื่องที่เกิดขึ้นเพื่ออธิบายคำพิงเพยของไทย (เช่น "จุดไตคำตอ" "ตำนานพริกละลายแม่น้ำ" "รุมายากนาน รุนอยพลอยรำคาญ") หรือเป็นเรื่องที่แต่งแก้ หรือขัดคำพิงเพย (เช่น "ทำคุณไม้มูซาโทษ โปรดส์ตัวไม่ได้บาย") เรื่องเหล่านี้จึงมีลักษณะเป็นเรื่องไทย ๆ มีบรรยากาศแบบไทย ๆ ส่วนเรื่องในหมวดเรื่องสั้น และหมวดนิทาน นั้นมีเรื่องของฝรั่งปนอยู่ด้วย เช่นเรื่อง "ราตรีวันสิ้นปี" กรมหมื่นภูธรเรศรัจวงศ์ศักดิ์ ได้แจ้งไว้ในส่วนท้ายของเรื่องว่า "นิทานเรื่องนี้ได้แปลมาจากหนังสือสำหรับหัดอ่าน เล่มที่ ๔ ของ J.M.M'calloch D.B." หรือเรื่องบาดหลวง/บาทหลวง/ถายัสสาวะรดเด็ก" เรื่องนี้แม้จะไม่มีข้อความที่บอกว่าแปลมาจากเรื่องของฝรั่งโดยตรง แต่ก็มีข้อความที่ทำให้คิดได้และรู้สึกได้ว่าเป็นเรื่องของต่างประเทศ กล่าวคือ มีบาดหลวงซึ่งเดินทางมาในฤดูหนาว เขาขอพักอาศัยในโรงแรมแห่งหนึ่ง "นอกห้องก็หนาวเหลือกำลังจะออกไปได้" โดยปกติหนาวในเมืองไทยคงไม่

หนาวจัดถึงเพียงนี้ หรือเรื่อง "โช้หน้ตำรำนชำของเรา" แม่ตัวละครและฉากสถานที่จะเป็นไทย (เช่นคนขายของชำและพลตระเวณ เป็นต้น) แต่ในร้านของชำนั้นขาย "ขนมปัง" และ "หมูแฮม" ค้วย ซึ่งผิดลักษณะร้านขายของชำทั่ว ๆ ไปในเมืองไทย ฉะนั้นทั้ง ๒ เรื่องจึงไม่ใช่เรื่องไทย ๆ

นอกจากขอแตกต่างประการสำคัญขอเคียวนี้แล้ว ก็ไม่มีลักษณะเด่นอื่นใดที่อาจจะนำมาใช้แบ่งหมวดแบ่งประเภทของเรื่องสั้นในวชิรญาณวิเศษอีก ยิ่งกว่านั้นการจัดเรื่องใดเรื่องหนึ่งเข้าอยู่ในหมวดนิทานก็เป็นการจัดหรือเรียกตามใจชอบ ไม่มีกฎเกณฑ์ใด ๆ เช่นเรื่อง "ขรวเพชกับประสกลี้แก้ว" ในสารบาญของเล่มที่ ๓^{๕๕}

^{๕๕}มีคำที่ควรต้องทำความเข้าใจเกี่ยวกับหนังสือพิมพ์วชิรญาณวิเศษอยู่ ๒ คำคือ คำว่าเล่ม และแผน

เล่ม ใช้เรียกหนังสือวชิรญาณวิเศษที่รวมเย็บเป็นเล่มในปีหนึ่งๆ วชิรญาณวิเศษเล่ม ๑ หมายถึงวชิรญาณวิเศษที่ออกมาในปีแรกทั้งหมด เล่ม ๒ คือรวมวชิรญาณวิเศษที่ตีพิมพ์ออกในปีที่ ๒ มีทั้งหมด ๔ เล่มด้วยกัน ตามเวลาที่ได้ตีพิมพ์ออกมาทั้งสิ้น ๔ ปี หลังจากนั้นหนังสือของหอพระสมุควชิรญาณก็เปลี่ยนเป็นออกวชิรญาณรายเดือนแทน

แผน ใช้เรียกหนังสือพิมพ์วชิรญาณที่ออกมาครั้งหนึ่ง ๆ ซึ่งตีพิมพ์เป็นรายสัปดาห์ สัปดาห์แรกของปีก็เรียกว่าแผน ๑ สัปดาห์ต่อมาก็เป็นแผน ๒ ฉะนั้นวชิรญาณวิเศษเล่มหนึ่ง ๆ จะมี ๕๒ แผน แต่ละแผนมีจำนวนหน้าไม่เท่ากันแล้วแต่ความมากน้อยของคนฉบับที่เตรียมได้

สำหรับเรื่อง "ขรวเพชกับประสกลี้แก้ว" ซึ่งตีพิมพ์ในแผนเดียวกัน (คือเล่ม ๓ แผน ๑) มีความแตกต่างกันอยู่ ผู้วิจัยจึงเรียกให้ชัดว่า เรื่องนี้ปรากฏในแผนเดียวกัน แต่ต่างฉบับกัน (ไม่อาจหาหลักฐานใควาคราวหนึ่ง ๆ หรือสัปดาห์หนึ่ง ๆ ทางหอพระสมุควชิรญาณได้ตีพิมพ์วชิรญาณวิเศษที่ฉบับด้วยกัน)

แผนที่ ๑ เขียนว่า "เรื่องขรัวเพชกับประสกลีแก้ว" ในสารบัญรวมของเล่มที่ ๓ ทั้งเล่ม จัดอยู่ในหมวดนิทานว่าด้วยเรื่องขรัวเพชกับประสกลีแก้ว ในส่วนที่เป็นเนื้อเรื่อง ฉบับหนึ่งไม่เอ่ยว่าเป็นนิทาน โดยเริ่มเรื่องว่า "ข้าพเจ้าขอเรียบเรียงความที่ได้ยินมา จากเกาะสมุยอันเป็นเรื่องสนุกพิสดารเล่นขัน ๆ ขึ้นค่านับทูลเรียน..." อีกฉบับหนึ่งเอ่ยว่าเป็นนิทาน โดยเริ่มเรื่องว่า "นิทานเรื่องนี้ ข้าพเจ้าได้ยินมาแต่เมื่อคราวไปเที่ยวที่เกาะสมุย จึงจำมาเรียบเรียง..." หรือเรื่อง "ราตรีวันสิ้นปี" ก็มีไต่เอ่ยไว้ในที่ใดเคย ว่า เป็นนิทาน ไม่ว่าจะเป็นที่สารบัญหรือในตัวเรื่อง มีแต่ในส่วนที่เป็นคำบอกเล่าของผู้แปลเท่านั้นว่า "นิทานเรื่องนี้แปลมาจาก..."

ดังนั้นผู้วิจัยจะได้ศึกษาและวิจัยลักษณะของเรื่องสั้นในหนังสือพิมพ์วิกรมวิเศษรวมกันไปไม่แบ่งหมวดแบ่งประเภท แต่จะแบ่งศึกษาเป็น ๒ ช่วงและเลือกวิจัยเฉพาะเรื่องที่มีลักษณะพิเศษน่าสนใจเท่านั้น ช่วงเวลา ๒ ช่วงที่จะแบ่งคือ

๓.๓.๑ เรื่องสั้นในช่วง ๓ ปีแรกในวิกรมวิเศษเล่ม ๑-๓

๓.๓.๒ เรื่องสั้นในช่วง ๖ ปีหลัง ในวิกรมวิเศษเล่ม ๔-๕

๓.๓.๑ เรื่องสั้นในช่วง ๓ ปีแรกในวิกรมวิเศษเล่ม ๑-๓

ในช่วงแรกนี้มีเรื่องสั้นที่น่าสนใจอยู่ ๔ เรื่องได้แก่

๑. "ราตรีวันสิ้นปี" เล่มที่ ๑ แผน ๒๖

๒. "สนุกนึ่ง" เล่มที่ ๑ แผน ๒๔

๓. "พระเปียให้ทานธรรม" เล่มที่ ๒ แผน ๓๓

๔. "ขรัวเพชกับประสกลีแก้ว" เล่มที่ ๓ แผน ๑

(๑) ราตรีวันสิ้นปี

เรื่องนี้เมื่ออ่านดูแต่แรกอาจจะคิดได้ว่าเป็นเรื่องสั้นของไทย เพราะถึงแม้บรรยายกาศในเรื่องจะไม่ปรากฏเป็นบรรยายกาศแบบไทย ๆ อย่างชัดเจน แต่ก็ไม่มี

ส่วนที่จะทำให้คิดได้แต่แรกว่าเป็นเรื่องฝรั่ง จนกระทั่งจบเนื้อเรื่องแล้วผู้แปลเขียนบอกไว้ จึงรู้ว่าไม่ใช่เรื่องไทย อย่างไรก็ตามที่จุดน่าสนใจของเรื่องนี้มิได้อยู่ที่ว่าเป็นเรื่องฝรั่ง หรือเรื่องไทย หากแต่อยู่ที่ตอนจบของเรื่อง ซึ่งเป็นแบบพลิกความคาดหมายของผู้อ่าน โดยสร้างโครงเรื่องให้เด็กนอนหลับฝันไปว่าเป็นชายชรา คิดเสียคายกาลเวลาที่ล่วงไปแต่หันหลัง ดำเนินเรื่อง โดยปล่อยความคิดรำพึงรำพันถึงเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่ผ่านมาในอดีต

การจบเรื่องแบบพลิกความคาดหมายและการดำเนินเรื่องโดยใช้กระแสสำนึกนี้ได้นำมาใช้ในเรื่องสั้นจำนวนไม่น้อยในสมัยต่อ ๆ มา

(๒) เรื่องสนุกนี้

เรื่อง "สนุกนี้" นี้เป็นที่ยอมรับกันอย่างกว้างขวางในหมู่ที่สนิใจวรรณกรรมประเภทเรื่องสั้น ทั้งนักวิชาการ และนักประพันธ์เองว่าเป็นเรื่องสั้นเรื่องแรกของไทย

เสถียร จันทิมาธร เขียนไว้ใน "คนเขียนหนังสือ : ว่าด้วยการเปลี่ยนแปลงของเขา" ตอนที่ ๖ ว่า "บันทึกของนักประวัติวรรณคดี ก็จารึกลงไปในสมุดไบลานของตนไว้เลยว่า สนุกนี้ [สนุกนี้] เป็นการเปิดศักราชเรื่องสั้นสำหรับเมืองไทย"^{๖๐}

เจือ สตะเวทินกล่าวถึงงานเขียนที่เรียก Fiction ที่ปรากฏในวชิรญาณวิเศษว่า

ในหนังสือนี้ วชิรญาณวิเศษ มีเรื่องประเภท Fiction ขึ้นเป็นครั้งแรก เป็นเรื่องประเภทบันทึกตามแบบชีวิตจริง ท่านเรียกว่านิทานบาง นิทานกระต๊อบบาง ซึ่งในปัจจุบันนี้เราเรียกกันว่าเรื่องสั้น (short story) นั้นเอง ขอนำชื่อเรื่องพร้อมทั้งพระนามผู้ทรงนิพนธ์มาแสดงบางเรื่อง ดังนี้

^{๖๐} เสถียร จันทิมาธร, "คนเขียนหนังสือ : ว่าด้วยการเปลี่ยนแปลงของเขา", ข้อฟ้า ฉบับที่ ๔ (๒๕๑๑), ๘๒-๘๕.

๑. ดุษ ดุษ [ดูย ดูย] โดยสมเด็จพระนเรศวรมหาราช
บุภาพ

๒. ตามอดสอดตาเห็น โดยกรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์

๓. อิลอวยปอยแอ [อิลอวยปอยแอ] โดยกรมพระนราธิป-
ประพันธ์พงศ์

๔. เรื่องสนุกนึ่ง [สนุกนึ่ง] โดยกรมหลวงพิชิตปรีชากร^{๖๑}

ที่ปรากฏในวชิรญาณวิเศษจริง เรื่องสนุกนึ่งก็เป็นเรื่องที่ลงพิมพ์ก่อน ๓ เรื่องแรก^{๖๒}
จึงสรุปว่า ผู้เขียนยกให้สนุกนึ่งเป็นเรื่องสั้นเรื่องแรก

แต่ก็มีผู้ที่สนใจศึกษาและมีความรู้กว้างขวางทางวรรณกรรมบางท่านเช่น
กระแสร มาลาภรณ์ กล่าวด้วยความไม่แน่ใจนักว่า "ถ้าจะว่าใครเป็นบิดาแห่งการ
ประพันธ์เรื่องสั้นของไทย ก็เห็นจะตอบไม่ได้ อาจเป็นกรมหมื่นพิชิตปรีชากร"^{๖๓}

อย่างไรก็ตาม ในทัศนะของผู้วิจัยแล้ว "สนุกนึ่ง" จะมีลักษณะและส่วน
ประกอบของเรื่องสั้นโดยพร้อมมูล เช่น โครงเรื่อง (พระ ๔ รูปสนทนากัน) ตัว
ละคร (พระ ๔ รูป) ฉาก (วัดบวรนิเวศ) บทสนทนา เป็นต้น และส่วนประกอบ
ทั้งหลายดังกล่าวก็มีความสมจริง แต่ถึงกระนั้นผู้วิจัยก็ไม่อาจกล่าวว่ "สนุกนึ่ง"
เป็นเรื่องสั้นเรื่องแรกได้อย่างเต็มที่ ทั้งนี้เพราะผู้วิจัยเห็นว่า "สนุกนึ่ง"
ขาดส่วนที่สำคัญที่สุดของเรื่องสั้นไป นั่นคือแก่นเรื่อง การที่พระทั้ง ๔ รูปสนทนา
กันถึงความคิดที่จะลี้กลาพรตออกมาทำราชการ และมีครอบครัวเกี่ยวไปถึง

^{๖๑} เจ้า สตะเวทิน, ภาษาไทยอุดมศึกษา เล่ม ๑, หน้า ๖.

^{๖๒} "สนุกนึ่ง", วชิรญาณวิเศษ, เล่ม ๑ แขน ๒๘.

"ดูย ดูย", เรื่องเดียวกัน, เล่ม ๔ แขน ๖.

"อิลอวยปอยแอ", เรื่องเดียวกัน, เล่ม ๔ แขน ๒.

^{๖๓} กระแสร มาลาภรณ์, วรรณกรรมไทยปัจจุบัน, หน้า ๔๕.

ผู้หญิง^{๖๔} นั้น ผู้วิจัยไม่คิดว่าจะเป็นแก่นเรื่องที่ผู้แต่งมุ่งแสดงออก แท้จริงเป็นแค่เพียงสิ่งที่ตัวละครกล่าวถึงกันเท่านั้นเอง

การที่เรื่อง "สนุกนีนิก" ไม่มีแก่นเรื่องให้เห็นชัดเจนนั้น อาจเป็นไปได้ว่าแท้จริงแล้วกรมหลวงพิชิตปรีชากร มิได้ตั้งใจจะแต่ง "เรื่องสั้น" เห็นได้จากคำอธิบายเกี่ยวกับเรื่อง "สนุกนีนิก" ของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเดโชวงศ์เธอ กรมหลวงพิชิตปรีชากรจะทรงลองแต่งนวนิยายไทยอย่างเช่นฝรั่งเขาแต่งกัน จึงทรงพระดำริผูกเรื่องให้เป็นไทย^{๖๕} เป็นข้อยืนยันให้เห็นว่า กรมหลวงพิชิตปรีชากร ทรงตั้งพระทัยจะแต่ง "นวนิยายไทย" ไม่ใช่ "เรื่องสั้น" อีกประการหนึ่งที่เห็นชัดว่ากรมหลวงพิชิตปรีชากรมิได้ทรงตั้งพระทัยจะแต่ง "เรื่องสั้น" ก็คือในตอนท้ายของเรื่องมีข้อความว่า "เรื่องนี้ยังจะมีต่อไป" แสดงให้เห็นว่าท่านตั้งพระทัยจะแต่งต่อ แต่แล้วก็มีเหตุที่ทำให้ไม่กล้าทรงแต่งเรื่องนั้นต่อไป ดังคำอธิบายที่สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเดโชวงศ์เธอ เลาประทานไว้ว่า

เมื่อกรมหลวงพิชิตฯ คำวิจะทรงลองแต่งนวนิยายไทย
 เมื่อทรงแต่งเมื่อภายหลังทรงผนวชเป็นพระภิกษุไมชานัก
 จึงทรงผูกเอาพระภิกษุมาใส่ในเรื่อง ในเวลาเมื่อพิมพ์เรื่อง
 นี้ ผู้ทรูภาษาฝรั่งเคยอ่านนวนิยายฝรั่ง ก็ไม่เห็นเป็นหนังสือสำคัญ
 อันใด คิดผูกเรื่องในเมืองไทย ให้เป็นนวนิยายอย่างฝรั่ง

^{๖๔} สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเดโชวงศ์เธอ กรมหลวงพิชิตปรีชากร, อธิบายมูลเหตุพระราชหัตถเลขา
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีไปมากับสมเด็จพระมหาสมณเจ้า
กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ฉบับที่ ๒ (พระนคร : โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, ๒๔๗๒),
 หน้า ๑๘ .

^{๖๕} สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเดโชวงศ์เธอ กรมหลวงพิชิตปรีชากร, "คำนำ," ประชุมพระนิพนธ์กรม-
หลวงพิชิตปรีชากร, พิมพ์ครั้งที่ ๒ (พระนคร : โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, ๒๔๗๒),
 (พิมพ์ในงานทำบุญฉลองอายุหม่อมสุ่น กักนางค์ ณ อรุณยา ครบ ๗๐ ปี)

และแต่งสำนวนนำอ่าน แต่ในสมัยนั้นชั้นผู้ใหญ่ที่ไม่รู้ภาษา
ฝรั่ง และไม่เคยอ่านนอเวลาฝรั่งมีมากกว่า สำคัญว่ากรม
หลวงพิชิต ฯ เอาเรื่องจริงมาประจาน เรื่องหนังสือ
ทราบถึงสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาปวเรศวริยา
ลงกรณ์ ทรงนอบพระทัยโหม่นสุใจอุดรอนมากมาย ถึงพระ
บาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวของทรงเกลียดเกลียด
แกไขล่าบากมีไขนอย และกรมหลวงพิชิต ฯ จึงไม่กล้า
ทรงแต่งเรื่องสนุกอีกต่อไป^{๖๖}

แม้ในพระราชหัตถเลขาในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่
ทรงมีไปกราบทูลสมเด็จพระปวเรศวริยาลงกรณ์ และกรมหมื่นวชิรญาณวโรรส
ก็ได้ทรงย้ำว่ากรมหลวงพิชิตปรีชากรปรารถนาจะแต่ง "นวนิยาย" อย่างโนเวล
ฝรั่ง ดังลายพระราชหัตถเลขาในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โดย
มีคำอธิบายของสมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพที่ทรงอธิบายถึงมูลเหตุของพระ
ราชหัตถเลขาฉบับนั้นด้วยดังนี้

เรื่องหนังสือสนุก

อธิบายมูลเหตุ

มูลเหตุแห่งพระราชหัตถเลขาฉบับนี้ ถึงในสมัยนั้นหอพระสมุด
วชิรญาณยังอยู่เป็นเอกเทศต่างหาก กรรมการหอพระสมุด ฯ มี
หน้าที่ของจัดการออกหนังสือพิมพ์วชิรญาณทุกวิก เรื่องที่พิมพ์กรรม-
การตนเองบาง ขอแรงสมาชิกหอพระสมุด ฯ ในหาส่งไปให้
บ้าง ในปีนั้นกรมหลวงพิชิตปรีชากรได้ทรงเป็นกรรมการ มีหน้าที่
ที่จะต้องหาเรื่องส่งลงพิมพ์หนังสือวชิรญาณ จึงทรงแต่งเรื่องขึ้น
ใหม่เรื่องหนึ่ง เรียกว่าเรื่องสนุก แต่ดูใหญ่เหมือนเป็นเรื่อง
จริงตามอย่างหนังสือโนเวลของฝรั่ง แต่เคยเฝ้าไปแต่งเป็นเรื่อง
พระสงฆ์สนทนากันถึงความคิดที่จะเสกหาลาพรตออกมาทำราชการ
แลมีครอบครัวเกี่ยวไปถึงผู้หญิง และไปเลือกเอาวัคบรรณิเวศ

^{๖๖} เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน .

เป็นถิ่นที่พรรณนาในเรื่องนั้น เพราะกรมหลวงพิชิต ฯ เคยทรงผนวชอยู่วัดบวรนิเวศ ทรงทราบถึงตัวคันทันคึกควา
 วัคือน เมื่อเรื่องสนุกก็พิมพ์ออกไปในหนังสือวชิรญาณ
 กรมพระปวเรศวริยาลงกรณ์ทรงสำคัญว่าหลวงพิชิต ฯ
 แกล้งแต่งประจานไทรายวัดบวรนิเวศ ก็ทรงโทมนัสน้อย
 พระทัยมาก ถึงปรารภจะไม่ปกครองวัดบวรนิเวศต่อไป
 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ไคทรง
 ทราบก็รอนพระราชาธิบดี ทรงติโทษกรมหลวงพิชิต ฯ
 ครั้นกรมพระปวเรศวริยาลงกรณ์ทรงทราบวาทกรรมหลวง
 พิชิต ฯ ถูกกริ้วก็กลับทรงสงสาร จึงทรงชวนกรมหมื่น
 วชิรญาณวโรรสถวายพระพรทูลขอพระราชทานโทษกรม-
 หลวงพิชิต ฯ จึงมีพระราชหัตถเลขาฉบับนี้ตอบ

คร.ร.

พระที่นั่งบรมนาคมสรณีย์

วัน ๑ ๖ ๘ ค่ำ ปีมะจิด อัฐศก ๑๒๔๔

กราบทูลเสด็จกรมพระปวเรศวริยาลงกรณ์ และกรมหมื่น
 วชิรญาณวโรรส

ควยประทานดูายพระหัตถ์ขอโทษกรมหลวงพิชิต
 ปรีชากรในการที่ลงพิมพ์หนังสือวชิรญาณเรื่อง "สนุกนิก"
 ออกชื่อวัดบวรนิเวศให้เป็นที่มัวหมองนั้น ไคทราบความแล้ว
 หนังสือวชิรญาณในวิกนั้น หมอมฉันอยู่ที่บางปอน
 มีคารกลางมาฏ หาไคควานไผจนกลับมากรุงเทพ ฯ ไคไค
 อานคงจะไควกันแถกอนแล้ว ครั้นทราบว่าเป็นเหตุไคทรง
 พระวิตกมากก็มีความรอนใจนุกุ ควยทรงพระชราแล้วจะไม่
 ทรงสบาย จะเป็นอันตรรายใหญ่แกหมอมฉันผู้ไคมีความนับถือ
 ว่าเป็นที่สักการบูชาอันยิ่งใหญ่ตั้งอยู่ในพระพุทศศาสนาอย่าง
 ๑ เป็นใหญ่ยังอยู่ในพระบรมราชวงษอย่าง ๑ จึงมีความซัด
 เคืองกรมหลวงพิชิตมาก

หมอมฉันทราบอยูวาทกรรมหลวงพิชิตทำหนังสือนี้
 ปรารภทนาจจะทำอย่างหนังสือโนเวลฝรั่งที่เขาแต่งกันนั้นผู้
 นับหมื่นเรื่อง เป็นเรื่องคิคยูกพันอานเลนพอสสนุก แถเมื่อวา
 ความจริง ผู้ที่จะแต่งหนังสือเช่นนั้น มักจะตองมีที่มาเทียบ

กับคนในประจวบนี้บ้าง แต่ไม่ได้หมายความว่าความที่ประพจน์
 จริง ๆ ทุกอย่าง เป็นแต่เก็บเลาบาง ยักเยื้องเสียบาง
 จึงจะชวนให้คิด ก็ในการที่กรมหลวงพิชิตดงหน่งสื่อฉบับ
 นี้ ที่ออกสู่วัดบวรนิเวศนั้นหม่อมฉันเชื่อว่าไม่ได้ประสงค์
 จะกล่าวถึงความจริงที่เป็นอยู่ในบัดนี้ ถ้าการที่เป็นหลวง
 มาแล้ว แต่ถึงหม่อมฉันจะไม่ได้นึกสงสัยในราชวัดบวรนิ-
 เวศประการใด เพราะได้อ่านหนังสือฉบับนี้ก็จริง แต่คน
 ทั้งปวงเป็นอันมากที่ไม่ได้เคยอ่านหนังสือโนเวลล์อังกฤษ
 คงจะหมายว่าหนังสือพิมพ์แล้วคงจะกล่าวถึงการที่ผู้แต่งนั้น
 ทรามมาตามความจริง ถ้าแต่งเฉพาะหาความให้คนยืน
 ร่ายตามคำตัวพูด ไม่เข้าใจในความแต่งรูปตัวแลตั้งใจจะ
 ให้คนอ่านทรามว่าหนังสือที่ตัวแต่งนั้นไม่แต่งสำหรับให้คน
 เชื่อว่าเป็นความจริง เป็นแต่จะให้อ่านสนุกเท่านั้นดังนี้
 ใด เพราะฉนั้นหม่อมฉันจึงได้ถามกรมหลวงพิชิตให้แก้ความ
 เสียให้สว่างทั้ง ๕ ข้อ คือขอที่ใดกล่าวนั้นเป็นความจริง
 บางตาไม่ ถ้าไม่ความจริงแล้วเหตุใดจึงได้ใจชื่อวัด
 บวรนิเวศดังนี้ กรมหลวงพิชิตยังไม่ได้แก่กระทุ ไปพูดขอ
 ประทานโทษซึ่งโปรดประทานโทษให้เธอ แลรับสั่งขอไม่
 ให้มีความผิดแก่กรมหลวงพิชิตนั้น หม่อมฉันก็ยอมยกโทษ
 ถวาย แต่มีความเสียใจอยู่มากด้วยกรมหลวงพิชิตก็มีไซ
 คนอื่น เป็นคนบวชวัดบวรนิเวศ โดยยกย่องเป็นถึงเจ้าตวง
 กรมผู้ใหญ่ มาเป็นคนไม่คิดหยิ่งหน้าหลังให้รอบคอบทำให้
 เหตุที่คนไม่ทราบความจริงเป็นที่ยินร้ายแก่วัดดังนี้เป็นการ
 ไม่ควรเลย แต่บัดนี้ เธอก็รู้โทษผิดแล้วการที่ผิดก็ปรากฏแก่
 คนทั้งปวงมากแล้ว ก็เห็นจะเป็นอันกลางมณฑลในวัดกลับเป็น
 โทษแก่ตัวผู้แต่งที่จะตองตีเตียนมากเหมือนกับใครรับบาปหัน
 ตาเห็นอยู่แล้ว ก็ตกลงเป็นพ้อความปรารถนาเป็นยุติกันใด
 เพียงเท่านั้น

กรมมิตรแล้วแต่จะโปรด

สยามินทร์

ป.ล. อนึ่งได้ทราบทุก ๆ กันว่าทรงพระดำริที่จะเลิกธรรมเนียม
 ส่วนเพราะเหตุนี้ การจะเท็จจริงประการใดไม่ทราบ

ถ้าเป็นความจริงขอประทานอย่าให้เป็นดังนั้นเลยจะเป็น
การขาดประโยชน์แก่ชนเป็นอันมาก เพราะถอยคำอันไม่
จริงนึกเคี้ยวเท่านั้น เป็นอันน่าเสียดายยิ่งนัก

๖๗

จ.ป.ร.

อย่างไรก็ดีแม้จะถือว่า "สนุกนี้รัก" เป็น "นอเวล" ที่ยังไม่สมบูรณ์แต่
สนุกนี้รักก็เป็นบันเทิงคดีที่ทำให้วงการนักเขียน นักอ่านตื่นตัวหันมาสนใจเพราะเหตุ
จากความวุ่นวายต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นดังกล่าวแล้ว สุพรรณี วราทรได้เขียนถึง "สาเหตุ
ที่ทำให้เรื่องสั้นแบบตะวันตกได้รับความนิยม" ว่า

ความวุ่นวายต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นจากเรื่องสนุกนี้รักนี้ย่อม
แสดงว่าเรื่องนี้เป็นสิ่งที่แปลกใหม่ในวงวรรณกรรมของไทย
อย่างมาก จนเป็นที่สะดุดตาสะดุดใจของผู้อ่าน และก่อให้เกิด
การวิพากษ์วิจารณ์อย่างกว้างขวาง และหลังจากนั้น
เป็นต้นมา วรรณกรรมประเภทเรื่องสั้นก็ได้รับความนิยม
สูงขึ้น มีการแต่ง แปลเรื่องสั้นและนวนิยายกันอย่างแพร่
หลาย^{๖๘}

^{๖๗} จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ, ๒๓๙๖-๒๔๕๓ พระราช-
หัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีไปมากับสมเด็จพระมหา-
สมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส (พระนคร : โรงพิมพ์พิพรรณากร, ๒๔๗๒), หน้า
๓-๔ (พิมพ์ในงานมหาสมณานุสรณ์ครบ ๕๐ ปี แต่วันสิ้นพระชนม์แห่งสมเด็จพระมหา
สมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส วันที่ ๑-๗ สิงหาคม พุทธศักราช ๒๕๑๔;

^{๖๘} สุพรรณี วราทร, เรื่องเดิม, หน้า ๘๒.

(๓) เรื่องพระเปี้ยไ้ทานกรรม

เรื่องนี้เป็นเรื่องเล่า มีแกนเรื่องแสดงความอวดดี อวดเก่งและความพาลของพระรูปหนึ่ง โดยสร้างโครงเรื่อง ให้พระรูปนี้อวดจะเทศน์กรรมวัตร ทั้ง ๆ ที่อ่านหนังสือไม่ใคร่จะคล่อง เมื่อเริ่มเทศน์ก็ติดตะกุกตะกัก เลยหันไปรูนวากับ สัปบุรุษและพวกทนาย แล้วในที่สุดก็เลยพาลไม่เทศน์เสียเลย ตัวละคร เป็นตัวละครที่สมจริง คือมีพระ พวกทนาย สัปบุรุษ การสร้างลักษณะอุปนิสัยตัวละคร โดยเฉพาะตัวละครเอก คือพระเปี้ย สมจริง ผู้อ่านสามารถเห็นอุปนิสัย อารมณ์และพฤติกรรมที่พระเปี้ยแสดงออกได้อย่างชัดเจน การกำหนดฉากชัดเจน คือ "ศาลาการเปรียญวัดระฆัง" ส่วนการดำเนินเรื่อง ใช้บุรุษที่ ๑ เป็นผู้เล่าเหตุการณ์เมื่อารัมภบทใหญ่ว่าต่อไปนี้เป็นเรื่องที่เกิดขึ้นแล้ว และจะนำมาเล่าให้ฟัง ไ้ให้อ่านกัน บทสนทนาแม่จะใช้สรรพนามบุรุษที่ ๑ และ ๒ แต่ก็ยังไม่วางรูปแบบให้แยกออกมาจากบทบรรยายให้เห็นชัดเจน และไม่มีเครื่องหมายอัญญาประกาศกำกับ

แม่เรื่องนี้จะมัลักษณะต่าง ๆ ของเรื่องสั้นชัดเจนและสมจริง แต่วิธีการเริ่มเรื่องยังคงดีวิธีการของนิทานอยู่ กล่าวคือ กล่าวเริ่มในทำนองว่า ข้าพเจ้าจะขอเล่าเรื่องให้ฟังสักเรื่องหนึ่ง ซึ่งไม่มีวิธีการเสนอเรื่องอย่างพลิกแพลง ขวนतिकตามเท่าใดเลย

(๔) เรื่องขรัวเพชกับประสกลี้แกว

สิ่งที่น่าสังเกตสำหรับเรื่องนี้คือ การวางรูปแบบและข้อความที่ผิดเพี้ยนกันเล็กน้อยระหว่างหนังสือ ๒ ฉบับที่ลงพิมพ์เรื่องเดียวกัน เรื่อง "ขรัวเพชกับประสกลี้แกว" นี้ลงที่พิมพ์ในวาริชญาณวิเศษ เล่ม ๓ แขน ๑ ในหอสมุดแห่งชาติมีวาริชญาณวิเศษเล่ม ๓ อยู่ ๒ เล่ม เรื่อง "ขรัวเพชกับประสกลี้แกว" ที่มีอยู่ในหนังสือทั้งสองเล่มนั้น มีรูปแบบต่างกัน และข้อความต่างกันเล็กน้อย (ดูภาคผนวก ง) ผู้วิจัยเรียกว่า "ขรัวเพชกับประสกลี้แกว" แบบที่ ๑ และแบบที่ ๒ จะเห็นได้ว่าแบบที่ ๑ วางรูปแบบบทบรรยาย ไม่แยกบทสนทนาออกมาให้เห็นเด่นชัด แต่แบบที่ ๒ แยกออกมาให้เห็นชัด นอกจากนี้ยังใช้คำเลียนสำเนียงคำในคำพูดกันด้วย ข้อความในเรื่องที่ผิดกันเห็นได้ตั้งแต่ตอนเริ่มเรื่องเลยทีเดียว

แบบที่ ๑ เริ่มว่า

ข้าพเจ้าขอเรียบเรียงความที่ได้ยินมาจากเกาะสมุยอันเป็น
เรื่องสนุกน่าฟังเล่นขัน ๆ ขึ้นค่านับทูลเรียน แฉงความแฉง
สมาชิกทั้งปวงทราบ...!!..

แบบที่ ๒ เริ่มว่า

นิทานเรื่องนี้ข้าพเจ้าได้ยินมาแต่เมื่อคราวไปเที่ยวที่เกาะ
สมุย จึงจำมาเรียบเรียงลงนิกโหวหารแลเสียดังที่ได้ยินมา
ดังนี้..."

ที่น่าสังเกตุก็เพราะว่า โดยปกติหนังสือที่ตีพิมพ์คราวเดียวกัน ต้องเหมือน
กัน (ในต้นคือเล่ม ๓ แขน ๑ ออกเมื่อวันที่ ๒ เดือน ๑๑ แรม ๘ ค่ำ ปีกุน นพศก
๑๒๔๘ หน้า ๓-๔) แต่เรื่องนี้มีความแตกต่างกันราวกับมีการพิมพ์หลายคราว อย่างน้อย
ก็ ๒ คราว มิฉะนั้นก็อาจเป็นเพราะวิธีการพิมพ์ซึ่งคงแตกต่างจากในปัจจุบันแน่นอน

เมื่อพิจารณาเรื่องสั้นทั้ง ๔ เรื่องในช่วง ๓ ปีแรกของวชิรญาณวิเศษ ก็
จะเห็นสิ่งที่น่าสนใจไม่น้อยสิ่งหนึ่ง คือ ตัวละครในเรื่องไทย ๆ ทั้ง ๓ เรื่องเป็น
พระ ผู้วิจัยคิดว่า การเลือกกำหนดตัวละครดังกล่าวอาจเป็นเพราะสมัยนั้นพระมีบทบาท
ใกล้ชิดกับสังคมมาก เมื่อผู้แต่งคิดกำหนดตัวละครเพื่อใส่ในงานเขียนของตน ก็เลือก
หยิบพระซึ่งผู้แต่งอาจมองเห็นว่าเด่นออกมาจากกลุ่มชนทั้งกลุ่ม หากมิใช่เหตุผลดัง
กล่าวข้างต้นก็อาจเป็นเพราะว่าผู้แต่งมองเห็นพระ ที่ประพฤตินั้นไม่ค่อยจะเหมาะสม
จึงหาทางวิจารณ์พระโดยใช้วิธีสร้างขึ้นมา ไม่มีตัวตนจริง พระอย่างพระเปียอาจมี
อยู่มากมายในวัดอื่น ๆ แต่ไม่ได้ชื่อเปีย หรือแม่แต่พระอย่าง "สมภารวัดบ้านนอก"
ในนิทานใน ครุโณวาทเป็นต้น หรือหากผู้แต่งมิได้ประสงค์จะวิพากษ์วิจารณ์พระ ก็
อาจเป็นเพียงความต้องการที่จะเสนอเรื่องขัน ๆ เท่านั้น ดังใน "ขรัวเพชกับประสก
สีแก้ว" ซึ่งอาศัยสำเนียงคำพื้นเมืองปักษ์ใต้ด้วย และอาศัยสภาพความเป็นจริงที่ว่า
พระตามวัดในชนบทมักต้องการติดต่อกับชาวบ้านชาวเมืองที่เดินทางผ่านไปผ่านมา
และขอเข้าพักค้างคืนที่วัด นั้น สร้างเรื่องและกำหนดตัวละครดังกล่าวขึ้นมา

การกำหนดตัวละครที่เป็นพระ หรือนักบวชนี้ ในนิทานพื้นเมืองของชาติ
ต่าง ๆ มีปรากฏอยู่บ่อย ๆ และนักบวชเหล่านั้นมักจะอยู่ในลักษณะตัวละครของเรื่อง

โดยทำอะไรที่น่าขัน, ผิดพลาด หรือไม่สมควรกับข้อวัตรปฏิบัติของคนอยู่เสมอ ตัวอย่างเช่น หลวงพ่อทิดในนิทานชุดโรบินฮูดของอังกฤษในสมัยกลาง เป็นต้น ในนิทานชาวมานของไทยก็ปรากฏลักษณะเช่นนี้อยู่มาก ๆ ซึ่งถ้าพิจารณาเป็น ๆ จะเห็นว่าชั้กันกับความเป็นจริงที่ปรากฏในสังคม กล่าวคือนักบวชได้รับความยกย่องสูงมาก กิ่งแก้ว อัครถาวร ไคอชบายและแสดงทัศนะเกี่ยวกับเรื่องนี้ไว้ในวรรณกรรมจากบ้านใน ว่า ผู้อยู่ในกรอบของศาสนาจะถูกมองง่าย อาจเป็นเพราะมนุษย์มีธรรมชาติชอบล่อเลียนขอปฏิบัติที่เคร่งครัดและสิ่งห้ามหวงซึ่งในทางจิตวิทยาถือว่าเป็นลักษณะการถอนคลายภาวะความตึงเครียดอย่างหนึ่ง และการล่อเลียนพระในพุทธศาสนานี้มิได้เป็นการเจาะจงล่อเลียนสิ่งชั่วซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของพุทธศาสนาทั้งหมด เพียงแต่บุคคลบางคนเท่านั้นที่ถูกหยิบยกขึ้นมาล่อ (อ่านเพิ่มเติม เรื่องวรรณกรรมจากบ้านใน, โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๑๔, หน้า ๓๕-๔๐)

๓.๓.๒. เรื่องสั้นในช่วง ๒ ปีหลังในวาริชญาณวิเศษเล่ม ๔ - ๕

ระยะช่วง ๒ ปีหลังที่ออกหนังสือพิมพ์วาริชญาณวิเศษ คือตั้งแต่เล่มที่ ๔ ถึงเล่มที่ ๕ นี้ได้มีงานเขียนที่เป็นเรื่องสั้นปรากฏอยู่มาก โดยเฉพาะในวาริชญาณเล่มที่ ๒ และเล่มที่ ๕ ส่วนเล่มอื่น ๆ มีอยู่เป็นจำนวนน้อยมาก เล่มที่ ๔ และ ๕ มีขอเขียนประเภทให้ความรู้ เบ็ดเตล็ดและเป็นขอเขียนประจำเป็นส่วนใหญ่ เช่นในเล่มที่ ๔ มีขอเขียนในหัวข้อต่อไปนี้คือ พระราชพิธี เรื่องเงิน เรื่องนาฬิกา เรื่องห่านา เรื่องไทรโยคเป็นอย่างไร โคลง รายงาน ปัณฑชาดของ ส่วนในเล่มที่ ๕ เป็นเรื่องพระราชพิธีสิบสองเดือน พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวแทบทั้งสิ้น ในเล่มปีที่ ๒ จึงมีเรื่องสั้นปรากฏอีกในวาริชญาณวิเศษเล่มปีที่ ๓ และ ๔ ไม่ค่อยมีเรื่องสั้นที่น่าสนใจมากนักก็แต่เรื่องที่เป็นวรรณคดีเป็นส่วนมากเป็นต้นว่า โคลง ลิลิต ครั้นมาถึงเล่มปีที่ ๕ เรื่องสั้นกลับมาปรากฏมากขึ้นมีการตีพิมพ์ลงในหนังสือวาริชญาณวิเศษแทบจะทุกฉบับที่เคียวบางเรื่องก็ถูกจัดให้อยู่ในหมวด "เรื่องปลาดุก" ซึ่งเป็นการแต่งเพื่ออธิบายคำบางวลีบ้าง หรือคำพังเพยบางลักษณะของเรื่องสั้นที่ปรากฏในวาริชญาณวิเศษเล่ม ๒ และเล่ม ๕ ที่น่าสนใจซึ่งมีลักษณะต่างไปจากเรื่องสั้นในช่วง ๓ ปีแรกที่ผู้วิจัยได้เลือกมาศึกษา วิเคราะห์-

มีดังนี้ :-

"ความโกรธของหญิงม่าย"	เล่ม ๖
"ความลำบากของคนจน"	เล่ม ๖ แผน ๒
"เรื่องความรัก"	เล่ม ๖ แผน ๒๓
"เรื่องไคท์พียในคืน"	เล่ม ๕ แผน ๑๑
"ไขหน้คารานข้าของเรา"	เล่ม ๕ แผน ๑
"อิลอยปอยแอ"	เล่ม ๕ แผน ๒
"กระโศคครั้งทวาย"	เล่ม ๕ แผน ๓-๔-๕ (๓ ตอนจบ)
"เศรษฐีฟ้าโล"	เล่ม ๕ แผน ๕
"ดูย ดูย"	เล่ม ๕ แผน ๖
"จับค่างล่าแดง"	เล่ม ๕ แผน ๗
"เดินเลอ"	เล่ม ๕ แผน ๘
"ทำคุณไม้มูซาโทษ โปรคส์ควไมโคบาบ"	เล่ม ๕ แผน ๒
"คาบอดสอดตาเห็น"	เล่ม ๕ หน้า ๓๐๘-๓๑๐
"ค่าน้ำพริกละลายแม่น้ำ"	เล่ม ๕ หน้า ๑๗๖-๑๗๘
"อิลีกเท็กลาก"	เล่ม ๕ หน้า ๑๑๖-๑๑๘
"นิทานเรื่องโซง"	เล่ม ๕ หน้า
"จะนั่งเสี้ยกไม้ไค้ จะพูดไปก็ไม้คิ อยู่ที่นั่นก็อย่างงั้น อยู่ที่นั่นก็อย่างงั้น"	เล่ม ๕ หน้า ๒๔๗-๒๕๕
"จุดไตคำตอ"	เล่ม ๕ หน้า ๑๕๓-๑๕๕
"รุมากยากนาน รุนอยพลอยรำคาญ"	เล่ม ๕ หน้า ๑๘๗-๑๘๘

เรื่องสั้นในขริณานวิเศษ ช่วง ๖ ปีหลังที่ปรากฏออกมานี้มีเนื้อหาสาระ

๖๘ เรื่องเหล่านี้ได้ยกมาให้เห็นตัวอย่างบางเรื่องในภาคผนวก จ

เกี่ยวกับชีวิตครอบครัว มีแก่นหรือแนวคิดไปในเรื่องของความรัก เรื่องคู่สาวเสียเป็นส่วนใหญ่และจบลงด้วยดีแบบสุขนาฏกรรม (happy ending) จะมีก็แต่เรื่อง "กระโดดครั้งสุดท้าย" ที่เป็นโศกนาฏกรรม (tragedy) แต่เรื่องนี้ก็มีไต่ทำให้ผู้อ่าน (สมัยนี้) รู้สึก "โศก" คลอตามไปมากนัก อาจเป็นเพราะสำนวนภาษาที่ใสสมัยนั้นประการหนึ่ง และวิธีการดำเนินเรื่องที่ให้อ่านรู้ตอนจบของเรื่องตั้งแต่แรกอีกประการหนึ่ง นอกจากนี้ก็มีบางเรื่องที่มุ่งให้คติสอนใจ อาทิ เรื่อง "ความรัก" และเรื่อง "โคตรพิฆาตแผ่นดิน" ซึ่งโครงเรื่องเหมือนกับ "นิทานเบ็คเทิลเรื่องบิตากับบุตร" หรืออีกชื่อว่า "ซุกทรพิฆาตในนา" ซึ่งลงในวารสารพิเศษเล่ม ๒ แผ่น ๑ เป็นต้น

ในด้านวิธีการเสนอเรื่อง นักเขียนเรื่องสั้นสมัยนี้เสนอเรื่องอย่างง่าย ๆ ดำเนินเหตุการณ์ไปเรื่อย ๆ เล่าอย่างธรรมดา ๆ และบางเรื่องก็มีอารมณ์และกล่าวสรุปไว้อย่างสั้น เสนอในรูปแบบของการบรรยายซึ่งมีบทสนทนาที่ไม่มีเครื่องหมายคำพูดกำกับไว้อย่างชัดเจน ในเรื่องแรก ๆ เช่น "ความโกรธของหญิงม่าย" และ "โคตรพิฆาตแผ่นดิน" เป็นต้น ต่อมาจึงมีการวางรูปแบบบทสนทนาแยกจากความบรรยายให้เห็นได้ชัดเจนขึ้น เช่นในเรื่อง "กระโดดครั้งสุดท้าย" และ "ความรักของผู้ชาย" เป็นต้น

ในด้านรูปแบบของการเสนอเรื่อง ผู้เขียนเรื่องสั้นสมัยนี้จะดำเนินเรื่องอย่างง่าย ๆ มีบางเรื่องที่มีอารมณ์สั้น ๆ แล้วเล่าเรื่องไปตามลำดับเหตุการณ์ อาจจะเป็นตัวเจ้าของเรื่องของเหตุการณ์ตัวเอง ดังเรื่อง "ความโกรธของหญิงม่าย" "ความรักของผู้ชาย" และ "เล่นเลอ" ผู้เขียนเป็นผู้เล่า เช่น "ความรัก" และ "นิทานเรื่องโง่ง" เป็นต้น ส่วนที่เป็นอารมณ์ก็เป็นเหมือนข้อความกล่าวนำขึ้นเพื่อจะนำไปสู่เรื่องที่ตองการจะเล่าให้ฟัง เป็นต้นว่า "ความโกรธของหญิงม่าย" ขึ้นต้นด้วยคำพรรณนาว่า

คิดถึงความหลังที่แล้ว ๆ มาขึ้นครั้งไร กระผมนี้หรือ
 หัวอกเตนตึก ๆ ราวกะตุ้ปดู ฮือ ฮือ ฮือ ฮือ ฮ้างแสน
 ลำบากเสียจริง ๆ พุทโธเอ๋ยเกือบจักกะหล่นเฮาควัว
 ไมรอด มาไคสศิริสี่กฮืออายุเขาเวือน ๓๐ เสียแล้ววัน
 ขอรบ..."

เรื่อง "ความรักของผุ่ยราย" ขึ้นต้นด้วยท่านองบตสนทนาวา

ตั้งแต่เกิดเหตุมาลัยก็สืบปีกว่าไต่กระมังเจ้าคะ หะ ๆ ๆ ๆ
หา มันขึ้นเสียที่สุด หะหา พิลิกนุท ๆ แต่อนันเห็นจะไม่รู้ลืม
ไคละจนกราบหาว่าสิ้นชีวิต โอ้บุคคลขึ้นมาครั้งไรละอัน
หัวเราะจนทองคัตทองแขง พุทโธหา ๆ หะ หะ เมื่อขณะ
นั้น อัจฉนกำลังแข่งแรง อวทวนสาวพริ้งอายุรุกราวสิบเกา
ปี..."

"นิทานเรื่องโง่ง" ขึ้นต้นว่า

ผู้อ่านหนังสือนี้ที่ใครจะรู้ว่าโง่งคือสิ่งใด และจะดูตัวอย่าง
ใตูกี้เห็นจะมีน้อยตัว ถึงซาพเจ้าเองแต่แรกก็ไมรู้จัก ต่อ
เมื่อนายตั้งเขาเจอคราว่าครวระหรายไคโง่งเปนนุทพั้งรอกตัว
มา แลเขามาเลาไฟพั้งจึงไครู้จักแลดูคุณโง่ง แคว้นนั้นมา..."

เรื่อง "เดินเลอ" ขึ้นต้นว่า

กะดมเปนเขมรชอรับ ซอกกะดมณะเคล้ำมีวิชาคิคัก์บู้ง
กะดมเปนบิพาทคิของชอรับ เปนชองใหญ่ กะดมมาอยู่ที่บูน
บาศกรบางออกหากินเขาวงบิพาทเลนลครบอนมาหลายปีแล้ว
แต่กะดมก็ยังไม่หมดหวังที่จะคิคกลับไคตายในบานเกิดของ
กะดมพนมเปนชอรับ

พุงชวูคารของกะดมไม่มี แต่กะดมมีนียาญเล็กน้อยที่
จะเลาไค กะดมเลนบิพาทสวคมนุคเ็นฉันเขาบางมีมหา-
ชาติบาง แคลครบอนและเปนพันละชอรับ แต่กอนกะดม
ผสมโรงนายเนตร ครั้นเขาถึงแกกรรมเสียเลาก็ไม่มีทาง
หากิน ต้องเที่ยวตุคปัดคุเปรับงานรอน ๆ อยุ รอนใจอยาก
จะหาที่ทำกินไคเปนหลักเปนนฐาน วันหนึ่งกะดมไปรับงาน
โกนจุกที่หัวล่วโง่ง เพื่อเขาบอกวาที่โรงพยาบาลบาทาน
คองการคนไค เปนคนพยานาควา ถาอยากจะรับทำการก็
ไคไปหานายชุมญจคการ ที่บานพระยาภักคิเกานันเกิด

เมื่อขึ้นต้นและมีอาร์มภทแล้ว ก็ดำเนินเรื่องไปเรื่อย ๆ จนจบ ในตอน
จบเรื่องก็มักจะมีโคลงสี่สุภาพแสดงเนื้อความเกี่ยวกับเรื่องที่เพิ่งจบไปนั้น หรือมี
ฉะนั้นก็แสดงถึงส่วนที่เป็นข้อคิดหรือเป็นคติจากเรื่องนั้น ๆ ตัวอย่างเช่นตอนจบ
ของเรื่อง "ความโกรธของหญิงมาย" ว่า

ความโกรธให้โทษร้าย

ลงทวมจิตรโมหะ

ผิดถูกไปทราบละ

ในขณะที่ความโกรธกลุ่ม

คิดเห็นแทบทุกผู้

ยังเกี่ยวในภพปลด

นิวรณ์มรรคผลจรด

เกลศราคจึงขาดให้

การโคติดควนได้

คุณประโยชน์ถึงจะมี

นิวโทษทัพบทวิ

ตรงตริจนเรียบรอย

ทำการเจือแต่ควาย

กินแต่เขาจุก

นอนฟุ้งซอขุส

ควรแก่คนโหดไร

เรื่อง "ความรักของนุราย" จบเรื่องด้วยโคลงสี่สุภาพ ๕ บทดังนี้

คนชั่ววิชั่วคุณ

ยากหัดตัดใจคำ

ศิครุกิรยา

กลับชั่วแรงชั่วโท

คนดีมีสัจสร้าง

ทุจริตพิศหลงนำ

รูสีกนิกหวลบำ

อาจจักกลับดีล้าง

เหลือละ

มืคคคุม

คุณโทษ นั้นนอ

หากให้เงาณน

หากงค โฉนตา

ไปได้

พระนฤ พานเฮย

สบบห้อง ฉานเกษม

จักคี โฉนนอ

นิตน้อย

เห็นมาก เจียวพอ

แนแล้ว เร่งท่า

มูทจุ

มากไว้

คร้านเกียจ นักเฮย

ทอนรู วิทยา

เคยทำ

ดวงโค

ยามหนึ่ง แล้วนา

โทษให้เห็นผล

ศีลธรรม

ผิดบ้าง

มัตชั่ว เสียนา

โทษน้อย

พลอยหาย

สว่างาศึยากแท้	เที่ยวเรา
อย่าเหมอเผลอเพราะเมา	มุนกุ่ม
เร่งหาชอบทีเอา	ฝากภพ ไว้เทอญ
กิจมนุษย์ที่สุดอุม	โลกควย ทำดี
เกิดมีสำหรับตอง	ตายสูญ จีพฮา
ควรแหวังคิฏล	เพิ่มหล่า
เพื่อสุขประโยชน์มุล	มนุษย์โลก นี้แล
นิวชาคความคิมา	แรคขวางเหมือนคน
จนถามังคังแม่	มองจริง
เจ้าไพรธาชายหญิง	ทุกแควน
สุขทุกขจะเกิดอึง	กรรมประพฤติ คอกพอ
สมบัติเป็นรูปแมน	ภาพลอลวงตา

บางเรื่องก็ปิดเรื่องควยโคลงสี่สุภาพบทเดียว เช่นเรื่อง "ตาบอดสอด
ตาเห็น" จบควยโคลงว่า

สิ่งใดเกินกิจเจ้า	จำเปน
ตาบอดสอดตาเห็น	เสือกู
ธาเคาคอเคนประเค็น	แคนอวด ฉลาดเซย
เปนโทษแก่ตัวผู้	เสงี่ยมได้ ไฉนมี

อย่างไรก็ดีส่วนใหญ่แล้ว การเริ่มเรื่องของเรื่องสั้นในช่วงนี้จะเริ่ม
ควยตัวเรื่องเลย ไม่มีอารัมภบทว่า ต่อไปนี่จะเป็นเรื่องเล่าดังที่ปรากฏมาใน
ช่วงก่อน ๆ ตัวอย่างเช่นเรื่อง "กระโดดครั้งท้าย" เปิดเรื่องว่า

พลตระเวรคนหนึ่งเดินข้ามสะพานโยเส, หยุคตุ๊กเอะ,
ไคยีนเตียงสูนักขนอยหอนแอรองงัด ๆ ๆ งัก, กัสรายคา
แลกว่าคไปค, เห็นสูนักขตัวนิตเคียวหนา เข็มทองกิว อุยง
ที่เขาเรียกชอกันว่าอตะเลี่ยนเกตุเฮวอน, ตัวเป็ยกุน่าสัน
งัก ๆ , ตะกายจะลงไปในคลองทาเคียว, พิลิกนกันอไร

กันหือ ก็หวนคืนกลับหวนลงไปสู่ข้างคลอง
ที่ตื้นตรงข้างคลองตรงนั้น บีหมวกสานของใครมาทิ้ง
ไว้ใบหนึ่ง

เรื่อง "เศรษฐีชีฟ้าโล" เริ่มเรื่องว่า

กุมมอกกุมมใจนัก, มีแตมารมาคอบยงกลางจงณลาญ,
แต่ฉิบหายวายุปวงมาเพราะคนจำพวกนี้หนักกะหนาแลดู
อายุจีนเขียะนั่นก็เพราะเห็นแก่พระยาวิเศษ ควยเขารูจัก
มักคุนเคยไววางใจกันมากอน,.....

เรื่อง "จับคำถ้ำแดง" เริ่มเรื่องว่า

เมื่อเขาซุกนั่งลงที่ข้างเจดีย์, เขาอุณใจใหญ่ฮัก
ยิมแหง ๆ คูที่เหมือนจะซุนแคนอไรมาแต่ไหนหุนาคาก็
ซิดเศรฐาหงวายุ, เหลี้ยวมาปะตาเมมปากเคียวักถ้อน
ใจใหญ่ฮือ พุดฮอย ๆ ออกมาเฉย ๆ "แม่เจิม, หลอน
จะไหนมาหาใหม่ ?"

ในบรรดาเรื่องสั้นที่ยกตัวอย่างมาให้ดูนั้น จะเห็นว่าเรื่อง "กระโดด
ครึ่งท่าย" ใช้วิธีการดำเนินเรื่องที่แยกไปจากเรื่องอื่น ๆ กล่าวคือ ใช้จดหมาย
ช่วยในการดำเนินเรื่องอยู่เป็นส่วนใหญ่ ทำให้ผู้อ่านได้ทราบเรื่องราวที่เกิดขึ้น ใน
เรื่อง "ความรักของนุราย" แม้จะมีจดหมายเล่าเรื่องราวของโจรใจกระจาง
แกนางสาวไซ แต่ก็เป็นวิธีการเล่าเรื่องอย่างธรรมดา ๆ มิได้ใช้วิธีการให้ข้อ
ความในจดหมาย ๒-๓ ฉบับ มาปะติดปะต่อเรื่องราวดังในเรื่อง "กระโดดครึ่ง
ท่าย" วิธีการนี้ในสมัยต่อ ๆ มาก็ยังคงใช้กันมาก โดยเฉพาะนวนิยายนับแต่เรื่อง
"หัวใจชายหนุ่ม" ของ "รามจิตติ" มาจนถึงนวนิยายในระยะต่อ ๆ มา ที่เคียว
แต่แม้จะดำเนินเรื่องด้วยจดหมาย ก็ยังมีข้อต่างกันบางตรงที่จดหมายใน "กระ-
โดดครึ่งท่าย" นั้น ผู้เขียนต้องบอกรายละเอียดเป็นการ "เล่า" ให้ฟัง มิได้ให้
ผู้อ่านอ่านเอาเองทั้งหมด โดยบอกว่่าจดหมายนั้น ๆ เป็นจดหมายเขียนถึงใคร
ลงชื่อผู้เขียนว่าคือใคร เป็นต้น ทั้งนี้อาจเป็นได้ว่าผู้เขียนเกรงว่าผู้อ่านจะสับสน
และไม่เข้าใจเรื่องราว

เรื่องสั้นอีกเรื่องหนึ่งที่ผู้เขียนในวิชาดำเนินเรื่องที่ต่างไปจากเรื่องสั้นเรื่องอื่น ๆ คือ เรื่อง "ตาบอดสอดคตาเห็น" ในวิชาญาณวิเศษ เล่ม ๘ ผู้เขียนเสนอเรื่องโดยให้บทสนทนาของตัวละครฝ่ายเดียว แต่การที่ตัวละครผู้ทวนคำถามและตอบคำถามที่สมมุติว่าอีกฝ่ายหนึ่งตั้งขึ้น ทำให้ผู้อ่านปะติดปะต่อเรื่องทั้งหมดได้จนถึงตอนจบของเรื่อง แต่อย่างไรก็ตามเรื่องนี้จับควยรูปแบบเดียวกับเรื่องสั้นที่กล่าวมาแล้ว คือมีโคลงสี่สุภาพ สรุปปิดท้ายเรื่อง ๑ บท

ตามที่ได้อธิบายมาแล้วจะเห็นได้ว่าเรื่องสั้นในระยะนี้ยังคงเสนอรูปแบบออกมาในลักษณะที่คล้ายความเรียงธรรมดา ๆ กล่าวคือ เรื่องสั้น ๆ ยังไม่ใช่เครื่องหมายคำพูดกำกับบทสนทนาให้เห็นได้ชัด หรือแม้จะใช้แต่ก็มีไต่ถามรูปให้แยกมาจากบทบรรยาย ลักษณะนี้ปรากฏให้เห็นได้ชัดในวิชาญาณวิเศษ เล่มปีที่ ๘ ผู้เขียนดูจะตั้งใจแปลงรูปแบบไปบ้าง เช่นเรื่อง "เดินเลอ" และเรื่องสั้นในประเภท "เรื่องปลาด" ส่วนมาก

ในบทที่ ๓ นี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาและเสนอเรื่องกำเนิดของเรื่องสั้น และงานเขียนที่เป็นคนเคาของเรื่องสั้นไทย ตลอดจนได้เสนอลักษณะของเรื่องสั้นไทยที่ปรากฏในหนังสือพิมพ์สมัยแรก คือวิชาญาณวิเศษ จะเห็นได้ว่าเรื่องสั้นนั้นมีกำเนิดมาจากเรื่องเล่า โดยที่แรกเริ่มทีเดียวนั้นเป็นเพียงการเล่าเรื่องต่าง ๆ และการขับร้องสุกัณฑ์ ซึ่งมีก็มีความคู่ไปกับการเต้นรำหรือพิธีกรรมต่าง ๆ^{๓๐} ต่อมาก็มีการเรียบเรียงขึ้นเป็นเรื่องราว ซึ่งปรากฏในรูปของทั้งร้อยแก้วและร้อยกรอง ภายหลังต่อมาด้วยวิธีการเล่า และเนื้อหาที่ผิดแผกแตกต่างกันไป ทำให้เรื่องเล่านั้นมีลักษณะต่าง ๆ กัน เป็นนิทานพื้นบ้านบาง คำานานบาง และนิทานทั่ว ๆ ไปบาง เรื่องเล่าเหล่านั้นมีลักษณะบางอย่างที่แตกต่างจากงานเขียนที่เรียกกันว่า "เรื่องสั้น" แต่ขณะเดียวกัน ก็มีลักษณะบางอย่างที่เห็นได้ว่าเป็นลักษณะร่วมระหว่างเรื่องสั้นและนิทานเหล่านั้น จนกล่าวได้ว่านิทานเหล่านั้นเป็นงานเขียนที่โคคลึคล้ายมาเป็นเรื่องสั้นในสมัยต่อมา

^{๓๐} ดูอ้างอิงในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ หน้า ๓๐-๓๑.

ส่วนงานเขียนที่ผู้วิจัยเห็นว่า เป็นต้นเค้าของเรื่องสั้นไทย ได้เสนอไว้ ๓ ประเภทด้วยกัน กล่าวคือ ๑) งานเขียนประเภทนิทานในระยะแรก ๆ ได้แก่ นิทานชาดก และนิทานอีสป ๒) งานเขียนประเภทนิทานในระยะหลัง คือสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ได้แก่ นิทานที่ลงพิมพ์ในหนังสือพิมพ์และวารสารรุ่นแรก ๆ ของไทย ได้แก่ บางกอกกรีกอเคอร์ และ ครูโฆวาท และ ๓) งานเขียนประเภท "ปณิธาความซัดของ" ในหนังสือพิมพ์ศิริญาณวิเศษ งานเขียนทั้ง ๓ ประเภทนี้มีลักษณะทางองค์ประกอบของเรื่องสั้นใกล้เคียงกับลักษณะของเรื่องสั้นมากขึ้นกว่านิทานและตำนานต่าง ๆ ในสมัยแรกเริ่มที่ได้กล่าวถึงกำเนิดของเรื่องสั้น ในระยะนี้เอง หนังสือพิมพ์ศิริญาณวิเศษ ก็ได้มีเรื่องสั้นลงตีพิมพ์มากขึ้น ลักษณะของเรื่องเหล่านี้ เรียกได้ว่าเป็น "เรื่องสั้น" แม้ส่วนใหญ่จะยังขาดลักษณะของเรื่องสั้นที่คึกคักตามกฎเกณฑ์และองค์ประกอบของเรื่องสั้นที่กล่าวไว้ในบทที่ ๒ ก็ตาม อย่างไรก็ตาม ในทัศนะของผู้วิจัย ถือว่า เรื่อง "พระเปี้ยไ้ทานกรรม" เป็นเรื่องสั้นเรื่องแรกของไทย ความมีองค์ประกอบของเรื่องสั้นครบถ้วน (ดังได้กล่าวแล้วในข้อ ๓.๓.๑ เมื่อกล่าวถึงเรื่องสั้นเรื่องนี้โดยเฉพาะ ในหน้า ๗๕) สิ่งที่ขาดไปก็คือ กลวิธีในการแต่งเรื่องให้ชวนอ่าน ชวนติดตาม (ซึ่งผู้วิจัยมิได้ถือว่าเป็นองค์ประกอบของเรื่องสั้น) ก่อนเรื่องนี้ แม้จะมีเรื่อง "ราตรีวันสิ้นปี" และ "สนุกนีนิก" แต่ทั้ง ๒ เรื่องยังมีเงื่อนไขบางประการที่ผู้วิจัยไม่รับว่า เรื่องใดเรื่องหนึ่งเป็นเรื่องสั้นเรื่องแรกของไทย "สนุกนีนิก" นี้ ขาดแก่นเรื่อง ซึ่งเป็นองค์ประกอบที่สำคัญที่สุดของเรื่องสั้น ส่วน "ราตรีวันสิ้นปี" เป็นเรื่องของต่างประเทศ ดังที่ผู้แปลได้ออกไว้ในตอนจบของเรื่อง ในระยะต่อมา เรื่องสั้นเริ่มมีลักษณะรวมที่จัดได้ว่าเป็นลักษณะของเรื่องสั้นส่วนใหญ่ในช่วงเวลา ระหว่าง พ.ศ. ๒๔๒๔-๒๔๓๗ ซึ่งเป็นระยะเวลาที่หนังสือพิมพ์ศิริญาณวิเศษ ได้ตีพิมพ์เผยแพร่อยู่